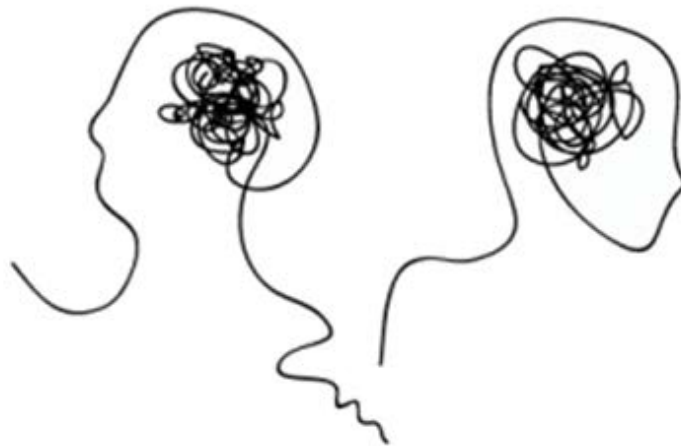


# *Depriveren en deprimeren*

Een onderzoek naar economische deprivatie en  
psychologische stress in Nederland



Rob Franken

s4429834

[R.franken@student.ru.nl](mailto:R.franken@student.ru.nl)

31 maart 2017

In het kader van de bacheloropleiding Sociologie

Radboud Universiteit Nijmegen

Onder begeleiding van Mark Visser & Ben Pelzer

## **Abstract**

*A study of economic deprivation and psychological distress in the Netherlands*

*Psychological distress is a very important societal problem that needs to be addressed. Socio-economic problems are an important determinant for mental health. However, little is known about how economic deprivation affects the occurrence of psychological distress among those who experience economic hardship. This article addresses the question to what extent economic deprivation affects psychological stress, and to what extent social isolation, social distrust, and a lack of life satisfaction have a mediating role. Furthermore, I address the question whether the impact of social isolation on psychological distress is different among people with different levels of perceived cohesion in their neighborhood. In this contribution a new theoretical model is elaborated to answer these questions. Information on 4455 individuals is used from the 2010 Netherlands' Life Course Survey (NELLS). The findings show that economic deprivation does significantly affect psychological distress, and that this impact is significantly mediated by social isolation, social distrust, and a lack of life satisfaction. At last, the findings show that the perception of social cohesion in the neighborhood does not work as a buffer against the negative mental health consequences of social isolation.*

## **Samenvatting**

*Een onderzoek naar economische deprivatie en psychologische stress in Nederland*

*Psychologische stress is een groot maatschappelijk probleem, dat een harde aanpak vereist. Sociaaleconomische problemen zijn een belangrijke determinant van de mentale gezondheid. Echter, er is weinig bekend over hoe economische deprivatie de psychologische stress beïnvloedt. In deze scriptie wordt nagegaan in hoeverre economische deprivatie een stressverhogend effect heeft, en wordt onderzocht in hoeverre dit effect verklaard wordt door sociaal isolement, sociaal wantrouwen, en ontevredenheid met het leven. Verder wordt er onderzocht in hoeverre de stressverhogende werking van sociaal isolement anders is voor mensen die verschillen in de mate waarin zij cohesie in hun buurt ervaren. Bij het beantwoorden van deze vragen is gebruik gemaakt van data van 4455 individuen van de Nederlandse Levensloop studie 2010 (NELLS). De resultaten laten zien dat economische deprivatie de psychologische stress die mensen ervaren significant beïnvloedt, en dat deze relatie wordt verklaard door sociaal isolement, sociaal wantrouwen, en ontevredenheid. Ten slotte wordt gevonden dat het ervaren van cohesie in de buurt niet als buffer werkt tegen de stressverhogende werking van sociaal isolement.*

## Inhoudsopgave

|  |    |
|--|----|
| 1. Achtergrond.....  | 1  |
| 2. Theorie.....  | 3  |
| 2.1 De mediërende rol van sociaal isolement.....             | 4  |
| 2.2 De mediërende rol van een laag sociaal vertrouwen.....   | 6  |
| 2.3 De verklarende rol van een lage levenstevredenheid ..... | 7  |
| 2.4 De modererende rol van buurtcohesie.....                 | 8  |
| 3. Data en meetinstrumenten .....                            | 10 |
| 3.1 Data.....  | 10 |
| 3.2 Afhankelijke variabele .....                             | 10 |
| 3.3 Intermediaire variabelen .....                           | 11 |
| 3.4 Onafhankelijke variabele .....                           | 14 |
| 3.5 Controlevariabelen.....                                  | 15 |
| 4. Resultaten.....   | 17 |
| 4.1 Beschrijvende resultaten .....                           | 17 |
| 4.2 Sequentiële regressiemodellen .....                      | 17 |
| 4.3 Sterkte van de predictoren.....                          | 21 |
| 4.4 Interactie .....   | 22 |
| 5. Conclusie en discussie.....                               | 27 |
| Literatuur .....   | 31 |
| Appendix A: Factoranalyse .....                              | 35 |
| Appendix B: Frequentietabellen.....                          | 42 |
| Appendix C: Syntax .....                                     | 46 |

## 1. Achtergrond

Uit de periodieke peilingen van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP) naar culturele veranderingen in Nederland blijkt dat het hebben van een goede gezondheid sinds 1990 door ongeveer 60 procent van de deelnemers wordt beschouwd als de belangrijkste waarde in het leven (Kooiker, 2011). Gezondheid is dus een belangrijke, zo niet de belangrijkste indicator voor de kwaliteit van het leven. Daarbij gaat het niet alleen om fysieke gezondheid, maar ook om mentale gezondheid. Kwalitatief onderzoek van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) naar de gezondheidsbeleving van Nederlanders laat zien dat de deelnemers het erg belangrijk vinden dat ze het gevoel hebben dat ze lekker in hun vel zitten en dat geest en lichaam in balans zijn (Kooiker, 2011). Uit meerdere empirische studies blijkt dat een gebrekkige mentale gezondheid, in de vorm van psychologische stress en depressieve symptomen, uiteenlopende negatieve consequenties heeft. Psychologische stress zou zo samenhangen met slechtere onderwijsprestaties, drugsgebruik, suïcidaal gedrag, eenzaamheid en een verminderd zelfvertrouwen (e.g. Bridge, Goldstein & Brent, 2006; Hughes & Gullone, 2007; Woodward & Fergusson, 2001). Bovendien zou het hebben van psychologische stress de kans op het ontwikkelen van psychiatrische storingen vergroten (Birmaher, Ryan, Williamson, Brent, Kaufman, Dahl, & Nelson, 1996; Woodward & Fergusson, 2001). Verder brengt een verminderde mentale gezondheid hoge maatschappelijke kosten met zich mee (OECD, 2014). Dit alles maakt het voor onderzoekers van belang om na te gaan hoe psychologische stress bij individuen ontstaat, om het vervolgens te bestrijden. Dit onderzoek wil hieraan bijdragen.

Veel onderzoek heeft zich gericht op de relatie tussen werkloosheid en de psychologische stress die individuen ervaren (e.g. Nordenmark & Strandh, 1999; Whelan, 1992; McKee-Ryan, Song, Wanberg, & Kinicki, 2005; Paul & Moser, 2009; McKenzie, Gunasekara, Richardson, & Carter, 2014). De resultaten van deze onderzoeken laten zien dat werklozen een slechtere (mentale) gezondheid hebben, en dat de transitie van werkzaam naar werkloos gepaard gaat met een toename in de stress die individuen ervaren. De mate waarin individuen economisch gedepriveerd zijn, zou een belangrijke verklaring zijn voor het effect van werkloosheid op de mentale gezondheid (Whelan, 1992; McKenzie et al., 2014). Vooral door de recente economische neergang die Nederland heeft geteisterd, is er behoefte aan meer empirisch bewijs voor

de invloed van de mate waarin individuen economisch gedepriveerd zijn op de psychologische stress die zij hebben. De economische crisis heeft er immers toe geleid dat meer huishoudens te lijden hebben onder een objectief laag inkomen, zich moeilijk kunnen voorzien van basisgoederen en -diensten, en aangeven moeilijk te kunnen rondkomen (CBS, 2015). De eerste onderzoeksvraag is daarom als volgt geformuleerd:

- (1) *In hoeverre verschilt de mate van psychologische stress die individuen ervaren naar de mate waarin zij economisch gedepriveerd zijn in Nederland?*

Bij het beantwoorden van de probleemstellingen wordt gebruik gemaakt van de Nederlandse Levensloopstudie (NELLS: De Graaf et al.; Tolsma et al., 2014). Deze dataset bevat een op 16 items gebaseerde meting van psychologische stress van de *Center for Epidemiologic Depression Scale* (CES-D) (Radloff, 1977). Deze lijkt erg op de GHQ 12-item-schaal van psychologische stress (Goldberg & Williams, 1988).

In dit onderzoek wordt een vernieuwend theoretisch model uitgewerkt om de verschillen in het ervaren van psychologische stress te verklaren. Vernieuwend is het onderzoeken van de verklarende rol van sociaal isolement, het sociale wantrouwen dat individuen hebben, en hun ontevredenheid met het leven. Verder wordt nagegaan in hoeverre het hebben van psychologische stress als gevolg van sociaal isolement anders is voor individuen die verschillen in de mate waarin zij sociale cohesie percipiëren in hun buurt. In de theoriesectie zal dit model theoretisch worden onderbouwd, waarna er toetsbare hypothesen kunnen worden afgeleid. Verder wordt in dit onderzoek voortgang geboekt, aangezien er een uitgebreide meting wordt gehanteerd van sociaal isolement: er wordt zowel gericht op formeel sociaal isolement, informeel sociaal isolement en sociale eenzaamheid. Daarnaast wordt het vertrouwen dat individuen hebben in de sociale omgeving beschouwd als een aspect van sociaal isolement. Een gebrek aan sociaal vertrouwen impliceert immers een afstand tussen een individu en de maatschappij. Individen die wantrouwig zijn jegens de medemens zijn dus verder geïsoleerd van de sociale omgeving. Ook dit zal verder worden onderbouwd in de theoriesectie. De tweede onderzoeksvraag is als volgt geformuleerd:

- (2) *In hoeverre kan het verschil in het ervaren van psychologische stress tussen diegenen die economisch gedepriveerd zijn en diegenen die dat niet zijn, worden verklaard door de mate waarin individuen (a) sociaal geïsoleerd zijn, (b) hun sociaal wantrouwen, en (c) de mate waarin zij ontevreden zijn met het leven?*

Indien individuen beschikken over een sociaal netwerk dat instrumentele en emotionele hulp kan bieden, zal het stressverhogende effect van economische deprivatie worden verminderd (Whelan, 1993; McKenzie & Harpham, 2006). In de dataset die wordt toegepast in dit onderzoek, is een aantal vragen opgenomen over de mate waarin een individu zijn of haar buurt als sociaal, behulpzaam en vertrouwelijk beschouwd. Er is hier dus niet direct sprake van instrumentele en emotionele steun vanuit de sociale omgeving van een individu, maar van de gepercipieerde cohesie binnen de buurt. Het blijkt dat niet zozeer de daadwerkelijke afwezigheid van deze cohesie, maar vooral de gepercipieerde afwezigheid van belang is (Thoits, 1995). Vandaar dat het interessant is om na te gaan in hoeverre de gepercipieerde cohesie binnen de buurt het stressverhogende effect van sociaal isolement – als gevolg van economische deprivatie – dempt. In dit onderzoek wordt nagegaan onder welke sociale omstandigheden voor sommige sociaal geïsoleerde individuen het ervaren van psychologische stress anders is dan voor andere sociaal geïsoleerde individuen. Daarbij wordt de volgende onderzoeksvraag beantwoord:

- (3) *In hoeverre verschilt de relatie tussen de mate waarin individuen sociaal geïsoleerd zijn en de mate waarin zij psychologische stress hebben voor individuen die meer cohesie in hun buurt ervaren en diegenen die dat minder doen?*

## **2. Theorie**

Voorgaande empirische studies naar de determinanten van psychologische stress zijn eensgezind over de stressverhogende werking van werkloosheid, inkomensarmoede en economische deprivatie (e.g. Welan, 1992; Nordenmark & Standh, 1999; McKee-Ryan et al., 2005; Selenko, Baticic, & Paul, 2011). Een belangrijke conclusie is dat vooral

gebreekte financiële hulpbronnen (deprivatie) hevige gevolgen hebben voor de psychische gezondheid van individuen (Whelan, 1992; Halleröd & Larsson, 2008). Voor de relatie tussen economische deprivatie en psychologische stress wordt daarom de volgende hypothese geformuleerd:

- (1) *Naarmate individuen in grotere mate economisch gedeprimeerd zijn, ervaren zij een grotere mate van psychologische stress.*

Het is nu de vraag hoe de verklarende mechanismen tot uiting komen. Deze mechanismen zullen achtereenvolgend worden onderbouwd. Daarna wordt de rol van buurtcohesie besproken.

## **2.1 De mediërende rol van sociaal isolement**

Het is plausibel dat economische deprivatie, in combinatie met het stigmatiserende effect van armoede, kan leiden tot afbrokkelende sociale banden en een groeiend sociaal isolement. In de eerste plaats is het mogelijk dat financiële moeilijkheden de kans op conflicten binnen het gezin vergroten, wat kan leiden tot de ontbinding van koppels. Verder is het voor diegenen die economisch gedeprimeerd zijn erg lastig om de bestaande sociale relaties en netwerken te onderhouden, gezien het belang van reciprociteit binnen sociale relaties. Door economische deprivatie is er minder geld beschikbaar voor het lidmaatschap van verenigingen, maar ook het onderhouden van informele sociale banden wordt bemoeilijkt, omdat dit ook gepaard gaat met kosten. Bovendien wordt er beargumenteerd dat economisch gedeprimeerde individuen zich losmaken van hun sociale omgeving, omdat ze zich schamen voor hun situatie. Ook zouden zij worden gestigmatiseerd en uitgesloten door hun sociale omgeving (Gallie, Paugam, & Jacobs, 2003; Dahl, Flotten, & Lorentzen, 2008; Stewart, Makwarimba, Reutter, Veenstra, Raphael, & Love, 2009). Het effect van economische deprivatie op de mate waarin individuen sociaal geïsoleerd zijn, is erg veel behandeld in voorgaande studies (e.g. Gallie et al., 2003; Dahl et al., 2008; Halleröd & Larsson, 2008, Stewart, et al., 2009). Over het algemeen wordt er gedacht dat diegenen die economisch gedeprimeerd zijn, zich vaker sociaal geïsoleerd voelen, een kleinere mate van verbondenheid voelen

met hun sociale omgeving, en vaker gevoelens van eenzaamheid ervaren. Verder wordt er gedacht dat individuen die sociaal geïsoleerd zijn het risico lopen om in een neerwaartse spiraal te geraken, waarin sociale uitsluiting de kans op langdurige economische marginalisering vergroot (Gallie et al., 2003).

Een groeiend sociaal isolement – als gevolg van economische deprivatie – zou vervolgens een stressverhogend effect hebben. De relatie tussen sociaal isolement en een verminderde mentale gezondheid is een welbekende overtuiging binnen de bestaande literatuur. Zo was Durkheim (1951) een van de eersten die aandroeg dat de sociale verbondenheid van individuen een grote invloed heeft op hun mentale gezondheid. Hij voorspelde dat een gebrekkige integratie in een sociale omgeving zou leiden tot een grotere kans op het plegen van zelfdoding. Latere studies toonden aan dat sociaal contact erg belangrijk is voor de psychische gezondheid, omdat individuen door sociale participatie en intieme relaties stoom kunnen afblazen en emotionele en instrumentele steun kunnen ontvangen (Whelan, 1993; Uchino, 2006; Kawachi & Berkman, 2001; Lin, Ye, & Ensel, 1999). Verder blijkt dat het hebben van kleine sociale netwerken, minder hechte banden, en het ervaren van een lage mate van sociale steun samenhangen met een verminderde psychische gezondheid (Barnet & Gotlib, 1988). Sociaal isolement zou op verschillende manieren de psychische gezondheid van individuen ondermijnen. Een gebrekkige mate van integratie binnen een sociaal netwerk heeft als gevolg dat er bij individuen ontbreekt aan het gevoel van identiteit, betekenis, verbondenheid, veiligheid en zelfvertrouwen (Cohen, 2004; Kawachi & Berkman, 2001; Cohen & Wills, 1985; Thoits, 1983). Al met al zullen sociaal geïsoleerden een grotere kans hebben op het ontwikkelen van psychologische stress. Mensen hebben immers een grote behoefte aan sociaal contact, saamenhorigheid, vriendschap en liefde (Baumeister & Leary, 1995; Maslow, 1968). Het is lastig om expliciet te spreken van een causaal verband. Het ontberen van sociale relaties kan de mentale gezondheid van personen ondermijnen, maar andersom kan psychologische stress zorgen voor minder sociale contacten. Longitudinaal onderzoek naar deze relatie toont echter aan dat er voornamelijk sprake is van een causale relatie van een gebrek aan sociale relaties naar het vertonen van psychologische stress (Peirce, Frone, Russell, Cooper, & Mudar, 2000). De hypothese ten aanzien van de verklarende rol van sociaal isolement is daarom als volgt geformuleerd:



- (2) *Naarmate individuen in grotere mate economisch gedepriveerd zijn, ervaren zij een grotere mate van psychologische stress, omdat zij in grotere mate sociaal geïsoleerd zijn.*

## **2.2 De mediërende rol van een laag sociaal vertrouwen**

In de literatuur over sociaal kapitaal definieert Robert Putnam sociaal kapitaal als volgt: de kenmerken van het sociale leven – netwerken, normen, en vertrouwen – die het voor individuen mogelijk maken om effectief samen te werken om gemeenschappelijk gedeelde doelstellingen na te streven (Putnam, 1996). Sociaal isolement kan worden gezien als een gebrek aan sociaalkapitaal, wat het leven van individuen op andere domeinen bemoeilijkt. In het verlengde hiervan, kan een gebrek aan sociaal vertrouwen ook worden gezien als een gebrekkig sociaal kapitaal. Het afnemende vertrouwen in de sociale omgeving – als gevolg van economische deprivatie – impliceert immers een toenemende afstand tussen het individu en de maatschappij. De mate waarin individuen elkaar onderling vertrouwen is een erg belangrijk onderdeel van de sociale samenhang van een samenleving (Huygen & De Meere, 2008). In die zin vormt een afnemend sociaal vertrouwen een dimensie van sociaal isolement. Een afnemend vertrouwen in de mensen om zich heen impliceert een verdere sociale isolering.

Uit cijfers van het CBS (2015) blijkt dat het sociale vertrouwen onder de Nederlandse bevolking beduidend hoger is in het hoogste inkomenskintiel ten opzichte van de lagere inkomensgroepen. Het vertrouwen in de sociale omgeving neigt groter te zijn onder de ‘winnaars’ in de samenleving, in termen van geld, status, levenstevredenheid en subjectief geluk. Wantrouwen blijkt daarentegen meer voorkomend onder de ‘verliezers’ in de samenleving: diegenen met een laag opleidingsniveau, een laag inkomen, een lage beroepsstatus, en een lage levenstevredenheid (Orren, 1997; Delhey & Newton, 2003; Putnam, 2000). In het verlengde hiervan is het erg aannemelijk dat diegenen die economisch gedepriveerd zijn ook ‘verliezers’ zijn, aangezien zij niet in staat zijn zich te voorzien in hun materiële behoeften. Putnam (2000) schrijft dat de “have-nots” in vrijwel alle samenlevingen minder sociaal vertrouwen hebben dan de “haves”. Volgens Patterson (1999) zou sociaal wantrouwen vooral worden veroorzaakt door angst en onzekerheid onder degenen die

verkeren in moeilijke maatschappelijke posities. Verder is het mogelijk dat individuen die te kampen hebben met economische deprivatie geloven dat hun situatie de uitkomst is van maatschappelijke onrechtvaardigheid. Als gevolg van angst, frustraties en onzekerheid wordt het vertrouwen in de mensen om zich heen opgezegd.

Een gebrek aan sociaal vertrouwen zou vervolgens invloed hebben op de mentale gezondheid van individuen. Sociaal vertrouwen zorgt immers voor het ervaren van sociale en emotionele steun vanuit de omgeving (Kawachi, Kennedy, Glass, 1999; Fujiwara & Kawachi, 2008). Een gebrek aan vertrouwen betekent dat men in mindere mate sociale en emotionele steun kan ontvangen vanuit de omgeving. Wantrouwende individuen ervaren dus een gebrek aan mensen op wie zij kunnen bouwen, wat psychologische stress in de hand werkt. Vandaar dat de derde hypothese als volgt wordt geformuleerd:

- (3) *Naarmate individuen in grotere mate economisch gedepriveerd zijn, ervaren zij een grotere mate van psychologische stress, omdat zij minder sociaal vertrouwen hebben.*

### **2.3 De verklarende rol van een lage levenstevredenheid**

Vanuit psychologisch perspectief zou de mate van geluk of tevredenheid die individuen ervaren, kunnen worden verklaard door de mate waarin het feitelijke leven beantwoordt aan de standaarden die mensen zichzelf opleggen. Individen zouden hun leven afmeten aan de doelen die ze zichzelf hebben gesteld en de doelen die maatschappelijk bekend zijn. Indien het werkelijke leven achterblijft bij de ambities die men ooit had, dan zal dat een negatieve invloed hebben op de levenstevredenheid van individuen (Berg, 2010). Het beschikken over genoeg financiële middelen om zich te voorzien in het dagelijks leven en zelfredzaam te zijn, is een sociale normwaaraan door minderbedeelden in de samenleving niet wordt voldaan. Zij zouden hun leven vermoedelijk minder goed beoordelen dan individuen die zichzelf wel kunnen voorzien in hun dagelijkse behoeften (Whelan, 1992; Nordenmark & Strandh, 1999). Hetzelfde kan worden verwacht als het latente deprivatiemodel van Jahoda (1983, 1997) wordt toegepast. Jahoda veronderstelt dat het hebben van een vaste baan een aantal functies

heeft die van belang zijn voor het welzijn van individuen. Voor economisch gedepriveerde individuen betekent dit model concreet dat er aan twee van deze functies niet wordt voldaan, namelijk de manifeste functie van het verschaffen van een inkomen om zich te voorzien in de dagelijkse behoeften, en de latente functie van het leveren van status en identiteit. De status en identiteit van individuen worden tegenwoordig immers voor een groot deel afgemeten aan hun sociaaleconomische positie. Ontevredenheid – als gevolg van het niet voldoen aan de levensstandaard en het missen van status en identiteit – mondt vervolgens uit in het ervaren van psychologische stress (Jahoda, 1997; Selenko, Batinic, & Paul, 2011; Berg, 2010). De volgende hypothese is daarom als volgt geformuleerd:

- (4) *Naarmate individuen in grotere mate economisch gedepriveerd zijn, ervaren zij een grotere mate van psychologische stress, omdat zij in grotere mate ontevreden zijn met het leven.*

## **2.4 De modererende rol van buurtcohesie**

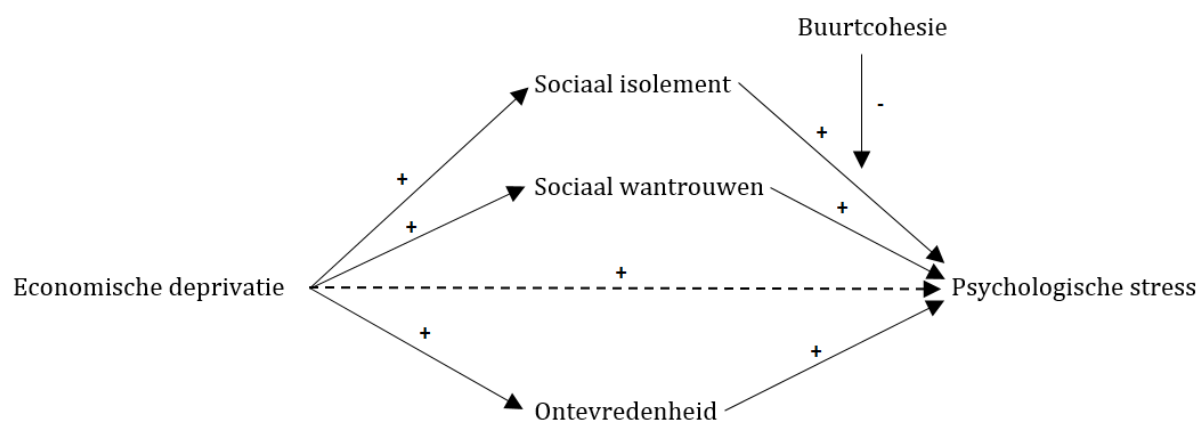
In dit hoofdstuk is onderbouwd hoe sociaal isolement – als gevolg van een gebrek aan financiële middelen – psychologische stress in de hand werkt. Het is nu echter de vraag waarom voor sommige sociaal geïsoleerde individuen hun situatie zich sterker vertaalt in psychologische stress dan voor andere sociaal geïsoleerde individuen. Het sociale isolement waarin individuen zich verkeren kan, zoals beargumenteerd, stress veroorzaken doordat individuen een gebrek hebben aan het gevoel van identiteit, betekenis, verbondenheid, veiligheid en zelfvertrouwen (Cohen, 2004; Kawachi & Berkman, 2001; Cohen & Wills, 1985; Thoits, 1983). De stress die ontstaat als gevolg van een gebrek aan sociale participatie en intieme relaties kan wellicht beter worden tegengegaan indien een individu leeft in een buurt die hij of zij beschouwt als sociaal, behulpzaam, betrouwbaar en veilig. Het gaat hierbij om de perceptie van het karakter van de buurtomgeving. Dit sluit aan bij de gedachte dat sociale en emotionele steun van de sociale omgeving kan fungeren als een buffer voor stress (McKenzie & Harpham, 2006; McKee-Ryan et al., 2005; Thoits, 1995; Whelan, 1993). Het verschil is echter dat er bij gepercipieerde cohesie in de buurt niet direct sprake is van instrumentele en

emotionele steun, maar slechts de perceptie ervan. Het is interessant om na te gaan of slechts de perceptie van een prosociale omgeving een buffer kan vormen tegen stress. Individuen met een gebrek aan financiële middelen die ondanks hun sociaal isolement het idee hebben dat hun buurt een veilige 'thuishaven' biedt – bijvoorbeeld omdat de mensen goed met elkaar opschieten, elkaar kennen, elkaar vertrouwen, et cetera – zullen wel psychische gevolgen hebben van het feit dat ze minder in staat zijn om sociaal te participeren, maar door de gepercipieerde sociale samenhang in de buurt, zal het stressverhogende effect van sociaal isolement minder sterk zijn. Vandaar dat de volgende hypothese is geformuleerd ten aanzien van de rol van buurtcohesie:

- (5) *Naarmate individuen in grotere mate sociaal geïsoleerd zijn, ervaren zij een grotere mate van psychologische stress, maar dit geldt minder voor diegenen die meer cohesie in hun buurt ervaren dan voor diegenen die dat minder doen.*

Het theoretische model dat in dit hoofdstuk is onderbouwd, is hieronder in een pijlendiagram weergegeven.

Figuur 1: *Theoretisch model*



### **3. Data en meetinstrumenten**

#### **3.1 Data**

In dit onderzoek worden data van de eerste golf van de Nederlandse Levensloopstudie (NELLS, 2010) gebruikt om de afgeleide hypothesen te toetsen (De Graaf e.a., 2010). Deze data zijn tussen 2008 en 2010 verzameld middels mondelinge interviews (*face-to-face*), aangevuld door zelf ingevulde vragenlijsten (*self-completion*). Bij het verzamelen van de data is gebruikgemaakt van een tweedelige gestratificeerde steekproef, waarbij eerst een aselechte gestratificeerde steekproef werd getrokken van 35 gemeenten naar regio en urbanisatiegraad. Het tweede gedeelte bestond uit een aselechte gestratificeerde selectie uit het bevolkingsregister, naar leeftijd en geboorteland van de respondent en diens ouders. Personen met een Marokkaanse en Turkse afkomst zijn oververtegenwoordigd in de dataset.

In totaal hebben 5312 respondenten meegedaan aan de eerste ronde. De totale respons van de interviews en vragenlijsten bedraagt 52 procent. Verder blijkt dat van alle respondenten er 2335 behoren tot etnische minderheden. De respons onder autochtone Nederlanders is het hoogst, namelijk 56 procent. De respons van Marokkaanse respondenten is het laagst, namelijk 46 procent. Verder blijkt dat oudere respondenten oververtegenwoordigd zijn binnen alle sociale groepen. Hetzelfde geldt voor diegenen die woonachtig zijn in het zuiden van het land. Er is een selectie gemaakt van respondenten vanaf 18 jaar. Het stressverhogende effect van economische deprivatie, alsmede de verklarende rol van sociaal isolement, wantrouwen en ontevredenheid zal zich naar alle waarschijnlijkheid meer voordoen binnen deze leeftijdsgroep.

#### **3.2 Afhankelijke variabele**

Psychologische stress is gemeten met de *Center for Epidemiologic Depression Scale* (CES-D), een zelfrapportage-schaal die wordt gebruikt om psychologische stress en depressieve symptomen te meten (Radloff, 1977). Oorspronkelijk bestaat deze schaal uit

twintig items. In de NELLS zijn er zestien gebruikt. Vier items uit de CES-D die gaan over de prevalentie van positieve gevoelens zijn niet gemeten. Deze schaal zou een betrouwbare en valide meting vormen van psychologische stress, en zou één interpreteerbare dimensie in zich hebben (Schroevers, Sandman, Sonderen, & Ranchor, 2000; Radloff, 1977). Drie van de stellingen die voorgelegd zijn aan de respondenten zijn bijvoorbeeld: “In de afgelopen week, stoorde ik me aan dingen, die me gewoonlijk niet storen; voelde ik me gedeprimeerd; praatte ik minder dan gewoonlijk”. In de appendix is een compleet overzicht gegeven van de items behorende bij de CES-D. De antwoordcategorieën lopen van (1) ‘zelden of nooit (minder dan 1 dag)’ tot ‘meestal of altijd (5-7 dagen)’. Er is een factoranalyse uitgevoerd (zie Appendix), die op basis van het eigenwaarden-criterium twee dimensies onderscheidt (eigenwaarden van de eerste en tweede factor-dimensie bedragen respectievelijk 7,30 en 1,05). Echter, de dimensies zijn erg lastig theoretisch te onderscheiden. Verder is de additionele verklaarde variantie van de tweede dimensie erg klein. Vandaar dat er, in overeenstemming met Schroevers et al. (2000), wordt uitgegaan van één dimensie. Psychologische stress wordt gemeten aan de hand van het gemiddelde op de zestien items (Cronbach’s  $\alpha = 0,93$ ), waarin een hoge score een grotere mate van psychologische stress indiceert. Op minimaal 12 van de 16 items moeten respondenten een geldige score hebben. Na de constructie van deze schaal zijn er geen missende waarden meer.

### **3.3 Intermediaire variabelen**

Bij het meten van sociaal isolement is een onderscheid gemaakt tussen formeel sociaal isolement, informeel sociaal isolement en sociale eenzaamheid. Er wordt verwacht dat de theoretische argumenten opgaan voor al deze vormen van sociaal isolement, maar voor sommigen sterker dan voor anderen. Zo is het plausibel dat formeel sociaal isolement zich minder sterk vertaalt in psychologische stress dan informeel sociaal isolement en sociale eenzaamheid. Een ‘tekort’ aan lidmaatschappen gaat immers niet per se samen met een gebrek aan sociale contacten, terwijl sociale eenzaamheid dit meer impliceert. Verder is het waarschijnlijk dat een gebrek aan sociale hulpbronnen in subjectieve zin, in termen van sociale eenzaamheid, zich het sterkst vertaalt in het ervaren van psychologische stress. De sequentiële modellen in de resultaten zullen

tonen welke vorm van sociaal isolement de sterkste mediator is.

Formeel sociaal isolement is meetbaar gemaakt door aan respondenten te vragen of zij al (0) dan niet (1) lid zijn van verschillende vrijetijdsorganisaties. Hierbij gaat het om organisaties en verenigingen waarin men sociaal contact kan leggen: respectievelijk een vereniging voor hobby, muziek of cultuur, een buurt- of wijkvereniging of een huurdersorganisatie, een organisatie van of voor allochtonen, een politieke partij of organisatie, en een organisatie voor geloof of religie. Er is per respondent een somscore berekend waardoor een hogere score op de schaal een grotere mate van formeel sociaal isolement duidt. De schaal loopt van 1 tot 10 (Cronbach's  $\alpha = 0,98$ ). Op minimaal 3 items moet een geldige score zijn gegeven. De overige missende waarden (61 missings) zijn vervangen door het gemiddelde dat respondenten op de schaal scoren.

Informeel sociaal isolement is meetbaar gemaakt door aan respondenten te vragen hoe vaak zij (persoonlijk) contact hebben met respectievelijk hun familie (broers, zussen, ooms, tantes, opa's, oma's, enzovoorts), hun vrienden, hun collega's en/of studiegenoten buiten werk/school om, en mensen uit de buurt waarin zij wonen. Bij dit contact gaat het om elkaar zien, niet om bellen, sms'en en dergelijke. De antwoordcategorieën op deze vragen lopen van 1 '(bijna) elke dag' tot 7 '(bijna) nooit'. Indien het contact met een van deze personen niet van toepassing was op de respondent (indien deze persoon er niet is), is het antwoord op deze vraag als missende waarde opgenomen. Er is per respondent de gemiddelde contactfrequentie berekend, waarbij er op minimaal drie van de vier items een geldige score moet zijn gegeven. Overige missings (83) zijn vervangen door het gemiddelde te nemen van de score op de schaal. De schaal loopt van 1 tot 7, waarbij een hogere score een grotere mate van informeel sociaal isolement duidt. De interne consistentie van de schaal is niet erg hoog (Cronbach's  $\alpha = 0,59$ ), maar dit is te verwachten, aangezien personen die frequent contact hebben met familieleden, niet per definitie meer contact hebben met vrienden, collega's en dergelijke.

Sociale eenzaamheid is meetbaar gemaakt door aan respondenten een zestal stellingen voor te leggen, dat beantwoord kan worden met een 4-puntsschaal (1 = zeer van toepassing, 4 = helemaal niet van toepassing). Het betreft de volgende stellingen: "Er zijn voldoende mensen met wie ik me nauw verbonden voel; ik ervaar een leegte om me heen; ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen; er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen; ik mis mensen om me heen; vaak voel ik

me in de steek gelaten." Een aantal van deze items is gedraaid, zodat alle stellingen dezelfde richting hebben: een hogere score betreft een grotere mate van sociale eenzaamheid. Een factoranalyse op de items toont aan dat er op basis van het eigenwaarden-criterium twee dimensies van eenzaamheid te onderscheiden zijn (eigenwaarden van de eerste en tweede factoren bedragen respectievelijk 3,00 en 1,38). Echter, de dimensies zijn theoretisch moeilijk te onderscheiden. Vandaar dat er uitgegaan wordt van één dimensie, die een betrouwbare schaal vormt (Cronbach's  $\alpha = 0,80$ ). Er is per respondent het gemiddelde op deze items gemeten, waarbij er minimaal op vier van de zes stellingen een geldig antwoord moet zijn gegeven. De overige missings (3) zijn vervangen door het gemiddelde.

Sociaal wantrouwen is meetbaar gemaakt door aan respondenten een zestal stellingen voor te leggen, dat beantwoord kan worden met een 5-puntsschaal (1 = zeer mee eens, 5 = zeer mee oneens). Het betreft de volgende stellingen: "Je weet tegenwoordig echt niet meer wie je nog kunt vertrouwen; de meeste mensen vallen tegen als je ze beter leert kennen; de meeste mensen zijn wel te vertrouwen; je kunt niet voorzichtig genoeg zijn als je met andere mensen omgaat; als je te goed van vertrouwen bent, wordt er misbruik van je gemaakt; als je anderen helpt, kom je vaak bedrogen uit." Deze items zijn zodanig gedraaid, zodat een hogere score een grotere mate van sociaal wantrouwen indiceert. Uit de factoranalyse kwam naar voren dat de items over het vertrouwen in de medemens voldoen aan een goede factoroplossing, met één dimensie. De uitkomst is een betrouwbare 6-item-schaal van sociaal wantrouwen (Cronbach's  $\alpha = 0,81$ ), met categorieën van 1 tot 30, waarbij een hogere score een grotere mate van wantrouwen betekent. Op vier van de zes items moet een geldige score zijn gegeven. De overige missende waarden (5) zijn vervangen door het gemiddelde te nemen.

Ontevredenheid met het leven is meetbaar gemaakt door aan respondenten een viertal stellingen voor te leggen, dat beantwoord kan worden met een 5-puntsschaal (1 = zeer mee eens, 5 = zeer mee oneens). De stellingen luiden als volgt: "Mijn leven is in de meeste opzichten ideaal; mijn levensomstandigheden zijn uitstekend; alles bij elkaar genomen, ben ik tevreden met mijn leven; de belangrijkste dingen die ik van het leven heb verwacht, heb ik tot nu toe ook." De factoranalyse laat zien dat de items samen één dimensie vormen. De schaal wordt geconstrueerd door het gemiddelde op de vier itemste berekenen, waarbij een hogere score betekent dat respondenten minder tevreden zijn met hun leven (Cronbach's  $\alpha = 0,86$ ). Op minstens drie items moet een



geldige score zijn gegeven. Hierna blijven geen missende waarden over.

Buurtcohesie is meetbaar gemaakt door aan respondenten een zestal stellingen voor te leggen over de buurt waarin zij wonen. De stellingen konden worden beantwoord met een 4-puntsschaal (1 = klopt helemaal, 4 = klopt helemaal niet). De stellingen luiden als volgt: “De mensen in deze buurt groeten elkaar; de mensen in deze buurt kan men vertrouwen; de mensen in deze buurt kunnen over het algemeen goed met elkaar opschieten; veel mensen kennen elkaar in deze buurt; de mensen hier willen elkaar graag helpen; de mensen in de buurt zouden er iets van zeggen als jongeren overlast bezorgen in de buurt.” De items zijn gedraaid, zodat een hogere score een grotere mate van gepercipieerde buurtcohesie duidt. Een factoranalyse laat zien dat de items samen één dimensie vormen. De items zijn intern consistent (Cronbach's  $\alpha = 0,85$ ). De interne consistentie van de schaal zou een erg kleine toename hebben, indien de laatste stelling wordt verwijderd uit de schaal (Cronbach's  $\alpha = 0,86$ ). Er wordt echter gekozen voor de 6-item-schaal, omdat het extra item opweegt tegen de minieme toename van de schaalbaarheid. Voor een geldige score, moet aan ten minste vier items een score zijn toegekend. De schaal kent verder geen missende waarden.

### **3.4 Onafhankelijke variabele**

Economische deprivatie is meetbaar gemaakt door aan respondenten te vragen of zij in de afgelopen drie maanden al (1) dan niet (0) te maken hebben gehad met het niet kunnen vervangen van kapotte spullen, het moeten lenen van geld voor noodzakelijke uitgaven, betalingsachterstanden, schuldeisers aan de deur, en moeite hebben met rondkomen. Het betreft hier zowel vragen over een objectieve mate van economische deprivatie, als een meer subjectieve ervaring van financiële spanning of kwetsbaarheid. Personen kunnen hun financiële situatie als problematisch ervaren, maar dit hoeft zich nog niet te vertalen in het niet kunnen vervangen van kapotte spullen, achterstand met betalingen van huur, hypotheek et cetera, en het aan de deur krijgen van deurwaardes. De objectieve mate van economische kwetsbaarheid en de subjectieve ervaring van financiële spanning worden in de analyse samengenomen onder de noemer van economische deprivatie. In het theoretisch model dat in dit onderzoek wordt getoetst is de financiële spanning die individuen ervaren – het moeten lenen van geld en het

moeilijk kunnen rondkomen – erg belangrijk. Financiële spanningen kunnen het sociale leven van individuen immers ondermijnen, wat de kans op een sociaal isolement vergroot, en vermoedelijk uitmondt in het ervaren van psychologische stress. Uit de factoranalyse kwam naar voren dat de items over objectieve deprivatie en subjectieve spanning voldoen aan een goede factoroplossing, met één dimensie. De uitkomst is een betrouwbare schaal van economische deprivatie (Cronbach's  $\alpha = 0,73$ ). De missende waarden (11) zijn benaderd door ze te vervangen door regressieschattingen. De missende waarden zijn geschat aan de hand van een aantal predictoren: inkomenskwintiel, opleidingscategorie, geslacht, leeftijd, en etniciteit.

### **3.5 Controlevariabelen**

In dit onderzoek wordt gecontroleerd voor geslacht (referentiecategorie is man), de leeftijd van de respondent (18-49 jaar), etniciteit, opleidingsniveau, en het inkomenskwintiel waartoe respondenten behoren. Bij etniciteit is onderscheid gemaakt tussen (1) eerste generatie allochtonen, (2) tweede generatie allochtonen, en (3) autochtonen. Hierbij wordt de definitie van het CBS gehanteerd, waarbij respondenten van wie ten minste één ouder in het buitenland is geboren, worden gezien als allochtonen. Allochtonen die zelf in Nederland zijn geboren worden beschouwd als tweede generatie allochtonen, terwijl allochtonen die in het buitenland zijn geboren, worden beschouwd als eerste generatie allochtonen. Bij het opleidingsniveau gaat het om het hoogst voltooide opleidingsniveau, waarbij onderscheid gemaakt wordt tussen vier onderwijscategorieën: (1) primair, (2) lager secundair, (3) hoger secundair, en (4) tertiair. Een lineariteitstest op de relatie tussen deze opleidingscategorieën en psychologische stress laat zien dat er een lineaire samenhang is tussen beide variabelen. Daardoor is het mogelijk om opleidingsniveau op te nemen als continue variabele. Er wordt echter gebruikt gemaakt van dummyvariabelen, omdat hiermee het effect van de verschillende opleidingscategorieën kan worden nagegaan. Primair onderwijs geldt hierbij als referentiecategorie. Bij inkomen worden respondenten onderverdeeld naar inkomenskwintiel. Inkomen wordt als dummyvariabele opgenomen. Opleidingscategorie heeft 290 missende waarden. Inkomenskwintiel heeft slechts 11 missende waarden. In tabel 1 is een overzicht gegeven van de beschrijvende

statistieken van de beschreven variabelen.

*Tabel 1 Beschrijvende statistieken (N = 4455)*

| Variabele   | Min. | Max. | Gem.  | Std. Dev. |
|---|------|------|-------|-----------|
| Psychologische stress                             | 1    | 4    | 1,32  | 0,43      |
| Formeel sociaal isolement<br>(3=weinig, 10=veel)  | 3    | 10   | 9,58  | 0,76      |
| Informeel sociaal isolement<br>(1=weinig, 7=veel) | 1    | 7    | 3,04  | 1,06      |
| Sociale eenzaamheid<br>(1=weinig, 4=veel)         | 1    | 4    | 1,89  | 0,50      |
| Sociaal wantrouwen(6 =<br>weinig; 30 = veel)      | 6    | 30   | 17,92 | 4,03      |
| Ontevredenheid (4=weinig,<br>20=veel)             | 4    | 20   | 9,04  | 2,82      |
| Buurtcohesie (6=weinig,<br>24=veel)               | 6    | 24   | 19,88 | 3,49      |
| Economische deprivatie                            | 0    | 5    | 0,72  | 1,20      |
| Geslacht  |      |      |       |           |
| Mannen  | 0    | 1    | 0,46  |           |
| Vrouwen   | 0    | 1    | 0,54  |           |
| Leeftijd  | 18   | 49   | 32,73 | 8,15      |
| Etniciteit  |      |      |       |           |
| 1 <sup>e</sup> gen. allochtoon                    | 0    | 1    | 0,32  |           |
| 2 <sup>e</sup> gen. allochtoon                    | 0    | 1    | 0,17  |           |
| Autochtoon  | 0    | 1    | 0,51  |           |
| Inkomen   |      |      |       |           |
| 1 <sup>e</sup> kwintiel                           | 0    | 1    | 0,20  |           |
| 2 <sup>e</sup> kwintiel                           | 0    | 1    | 0,19  |           |
| 3 <sup>e</sup> kwintiel                           | 0    | 1    | 0,19  |           |
| 4 <sup>e</sup> kwintiel                           | 0    | 1    | 0,21  |           |
| 5 <sup>e</sup> kwintiel                           | 0    | 1    | 0,21  |           |
| Missing   | 0    | 1    | 0,00  |           |
| Opleidingscategorieën                             |      |      |       |           |
| Primair   | 0    | 1    | 0,10  |           |
| Lager secundair                                   | 0    | 1    | 0,27  |           |
| Hoger secundair                                   | 0    | 1    | 0,31  |           |
| Tertiair  | 0    | 1    | 0,25  |           |
| Missing   | 0    | 1    | 0,07  |           |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

## 4. Resultaten

### 4.1 Beschrijvende resultaten

In tabel 1 zijn de beschrijvende statistieken van alle variabelen weergegeven. De tabel laat zien dat van alle respondenten de gemiddelde score op psychologische stress 1,32 is. De gemiddelde psychologische stress die de respondenten ervaren ligt dus tussen (1) 'zelden of nooit' en (2) 'soms of weinig' in. Verder valt op dat er op formeel sociaal isolement door de respondenten gemiddeld 9,58 wordt gescoord, met een erg lage standaarddeviatie. Dit impliceert dat de respondenten gemiddeld verkeren in een formeel sociaal isolement. Dit lijkt erg ongeloofwaardig. Een overgroot deel van de respondenten is geen lid van een vereniging voor hobby, muziek of cultuur, een buurt- of wijkvereniging of een huurdersorganisatie, een organisatie van of voor allochtonen, een politieke partij of organisatie, of een organisatie voor geloof of religie. Gezien het gemiddelde formeel sociaal isolement onder de respondenten, moeten de resultaten ten aanzien van de mediërende rol van formeel sociaal isolement met voorzichtigheid worden geïnterpreteerd.

### 4.2 Sequentiële regressiemodellen

Bij het toetsen van de hypothesen wordt gebruik gemaakt van lineaire regressieanalyse. Om na te gaan of de relatie tussen economische deprivatie en psychologische stress lineair is, is gebruik gemaakt van variantieanalyse. Er is bewijs gevonden voor de lineariteit van deze relatie. Vandaar dat het gebruik van lineaire regressieanalyse legitiem wordt geacht. Bij meervoudige regressie kan multicollineariteit optreden wanneer de predictoren onderling sterk samenhangen. Het effect op psychologische stress wordt dan arbitrair, aangezien door de predictoren dezelfde variantie wordt verklaard. Er wordt een regressiemodel geschat met alle mediators om na te gaan in hoeverre er collineariteit is. Er blijkt een redelijk hoge tolerantie voor collineariteit. De VIF (*varianceinflation factor*) is bij geen een van de mediators groter dan 1,4. Dit impliceert een redelijke stabiliteit van de regressiecoëfficiënten.

Aan de hand van sequentiële regressiemodellen wordt nagegaan wat de

mediërende rol is van dimensies van sociaal isolement, sociaal wantrouwen, en ontevredenheid met het leven. Daarbij wordt gekeken naar het totale effect van economische deprivatie op psychologische stress, en het aandeel hiervan dat wordt gemedieerd. Aan de hand van deze resultaten wordt bezien of de theoretische verwachtingen al dan niet worden ondersteund. Zowel het totale effect van economische deprivatie als het effect van de mediators moet significant zijn en het gemedieerde aandeel moet groter dan of gelijk aan 10 procent zijn. In tabel 2 worden de gegevens van de sequentiële regressiemodellen weergegeven. Deze tabel dient als ondersteuning voor de tekst.

In model 1 is het directe effect van economische deprivatie op psychologische stress geschat, onder controle van leeftijd, geslacht, etniciteit, opleidingscategorie, inkomenskwintiel en buurtcohesie. Uit de tabel blijkt dat individuen in grotere mate psychologische stress ervaren, naarmate zij in grotere mate economisch gedepriveerd zijn. De verwachting over het totale effect van economische deprivatie (H1) wordt hiermee ondersteund.

In model 2a tot en met 2c zijn de dimensies van sociaal isolement toegevoegd, respectievelijk formeel sociaal isolement, informeel sociaal isolement en sociale eenzaamheid. Bij het toevoegen van formeel sociaal isolement (model 2a) veranderen de parameters (de gestandaardiseerde en ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten) nauwelijks. Daarnaast blijkt formeel sociaal isolement geen significant effect te hebben op psychologische stress. Indirecte effecten van economische deprivatie via formeel sociaal isolement zijn dus erg klein. Informeel sociaal (model 2b) blijkt een significant positief effect te hebben op psychologische stress. Dit betekent dat individuen die een grotere mate van informeel sociaal isolement ervaren, in grotere mate psychologische stress hebben. Echter, van het totale effect van economische deprivatie op psychologische stress, wordt slechts  $\left(\frac{0,101-0,099}{0,104}\right)*100=$  1,9 procent gemedieerd door informeel sociaal isolement. Indirecte effecten van economische deprivatie via informeel sociaal isolement worden daarmee als niet substantieel beschouwd. Bij sociale eenzaamheid (model 2c) blijkt dat het effect van economische deprivatie op psychologische stress sterk wordt verzwakt na mediatie. Van het totale effect van economische deprivatie wordt maar liefst  $\left(\frac{0,101-0,077}{0,101}\right)*100=$  23,8 procent gemedieerd door sociale eenzaamheid. Verder blijkt dat sociale eenzaamheid een significant positief effect heeft op psychologische stress. Hiermee wordt aangetoond

dat individuen meer psychologische stress hebben, naarmate zij zich eenzamer voelen, en dat sociale eenzaamheid het effect van economische deprivatie op psychologische stress voor een substantieel deel medieert. Dimensies van sociaal isolement blijken dus te verschillen in hun mediatierol. Alleen sociale eenzaamheid blijkt het effect van economische deprivatie voor een substantieel te mediëren. Daarom wordt er geconcludeerd dat de mediatiehypothese over sociaal isolement (H2) alleen opgaat ten aanzien van sociale eenzaamheid. Naarmate individuen in grotere mate economisch gedepriveerd zijn, hebben zij een grotere mate van psychologische stress, en dat wordt ten dele verklaard door een grotere mate van sociale eenzaamheid.

In model 2d wordt de mediërende rol van sociaal wantrouwen geanalyseerd. Het totale effect van economische deprivatie op psychologische stress wordt verzwakt na mediatie. Van het totale effect wordt  $((0,101-0,090)/0,101)*100=$  10,9procent geïnterpreteerd door sociaal wantrouwen. De mediatie is hierbij substantieel. De mediatiehypothese over sociaal wantrouwen (H3) wordt hiermee ondersteund. Naarmate individuen in grotere mate economisch gedepriveerd zijn, hebben zij een grotere mate van psychologische stress, en dat wordt ten dele verklaard door hun sociale wantrouwen.

In model 2e wordt de mediërende rol van ontevredenheid geanalyseerd. Het totale effect van economische deprivatie op psychologische stress wordt sterk verzwakt na mediatie. Maar liefst  $((0,101-0,061)/0,104)*100=$  39,6procent wordt gemedieerd door ontevredenheid. Verder blijkt dat ontevredenheid een significant positief effect heeft op psychologische stress. Hiermee is aangetoond dat ontevredenheid met het leven het effect van economische deprivatie op psychologische stress voor een substantieel deel medieert. De mediatiehypothese ten aanzien van ontevredenheid (H4) wordt hiermee ondersteund. Naarmate individuen in grotere mate economisch gedepriveerd zijn, hebben zij een grotere mate van psychologische stress, en dat wordt ten dele verklaard door een grotere mate van ontevredenheid met het leven. Concluderend blijkt dat de ontevredenheid met het leven de grootste verklarende rol heeft, gevolgd door sociale eenzaamheid en sociaal wantrouwen.

Van de controlekenmerken blijkt geslacht een significant effect te hebben op psychologische stress. Vrouwen ervaren een aanzienlijk grotere mate van psychologische stress ten opzichte van mannen (referentiecategorie). Daarnaast blijkt dat individuen minder psychologische stress hebben, naarmate zij ouder zijn. Hierbij

moet worden opgemerkt dat de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten van leeftijd erg klein waren. Vandaar dat er een nieuwe variabele voor leeftijd is geconstrueerd, waarbij leeftijd gedeeld is door 10. Het gevolg hiervan is dat de regressiecoëfficiënten worden vermenigvuldigd met 10, waardoor ze te interpreteren zijn in de tabel. Leeftijd blijkt significant te zijn in de modellen met informeel sociaal isolement, sociale eenzaamheid, sociaal wantrouwen, en ontevredenheid. Verder blijkt dat etniciteit een rol speelt. Eerste en tweede generatie allochtonen ervaren een grotere mate van psychologische stress dan autochtone Nederlanders. Ook het inkomen van respondenten lijkt van invloed op psychologische stress. Respondenten in het tweede en vijfde inkomenskintiel ervaren een significant kleinere mate van psychologische stress dan respondenten in het eerste inkomenskintiel. Dit geldt echter niet voor het derde en vierde kwintiel. Tenslotte blijkt dat opleidingscategorie een rol speelt. Respondenten die hoger secundair onderwijs hebben voltooid, hebben een kleinere mate van psychologische stress, vergeleken met respondenten die primair onderwijs hebben voltooid. Dit geldt echter niet voor diegenen die lager secundair of tertiair onderwijs hebben voltooid.

Tabel 2: Regressie-effecten op psychologische stress (N = 4455)

|  | M1       | M2a      | M2b   |          | M2c   |          | M2d   |          | M2e   |          |       |
|--|----------|----------|-------|----------|-------|----------|-------|----------|-------|----------|-------|
|  |          |          | Bèta  | Bèta     | Bèta  | Bèta     | Bèta  | Bèta     | Bèta  | Bèta     |       |
| Economische deprivatie                         | +0,10*** | +0,10*** | +0,28 | +0,10*** | +0,28 | +0,08*** | +0,21 | +0,09*** | +0,25 | +0,06*** | +0,17 |
| Formeel sociaal isolement                      |          | -0,02    | -0,03 |          |       |          |       |          |       |          |       |
| Informeel sociaal isolement                    |          |          |       | +0,03*** | +0,07 |          |       |          |       |          |       |
| Sociale eenzaamheid                            |          |          |       |          |       | +0,32*** | +0,37 |          |       |          |       |
| Sociaal wantrouwen                             |          |          |       |          |       |          |       | +0,02*** | +0,20 |          |       |
| Ontevredenheid                                 |          |          |       |          |       |          |       |          |       | +0,06*** | +0,36 |
| Buurtcohesie                                   | -0,01*** | -0,01*** | -0,08 | -0,01*** | -0,07 | -0,01**  | -0,04 | -0,01*** | -0,06 | -0,00*   | -0,03 |
| Geslacht (ref.=man)                            | +0,10*** | +0,10*** | +0,11 | +0,10*** | +0,11 | +0,10*** | +0,12 | 0,10***  | +0,11 | 0,11***  | +0,12 |
| Leeftijd                                       | -0,01    | -0,01    | -0,02 | -0,02*   | +0,11 | -0,02**  | -0,05 | -0,01    | -0,02 | -0,03*** | -0,06 |
| Etniciteit (ref.=autochtoon)                   |          |          | +0,04 |          | +0,05 |          | +0,03 |          | +0,02 |          | 0,03  |
| 1e gen. allochtoon                             | +0,03    | +0,03    |       | +0,03*   |       | -0,02    |       | -0,01    |       | +0,02    |       |
| 2e gen. allochtoon                             | +0,04*   | +0,04*   |       | +0,05**  |       | +0,02    |       | +0,01    |       | +0,03    |       |
| Opleidingscategorieën (ref.=primair onderwijs) |          |          | +0,06 |          | +0,06 |          | +0,05 |          | +0,07 |          | +0,06 |
| lager secundair                                | -0,04    | -0,04    |       | -0,04    |       | -0,03    |       | -0,04    |       | -0,04*   |       |
| hoger secundair                                | -0,07**  | -0,07**  |       | -0,07**  |       | -0,03    |       | -0,04    |       | -0,05*   |       |
| tertiair                                       | -0,04    | -0,04    |       | -0,05    |       | 0,02     |       | 0,02     |       | 0,00     |       |
| Missing  | -0,02    | 0,02     |       | 0,02     |       | 0,02     |       | 0,03     |       | 0,03     |       |
| Inkomenskwintiel (ref.=1e kwintiel)            |          |          | +0,06 |          | +0,07 |          | +0,05 |          | +0,07 |          | +0,05 |
| 2e kwintiel                                    | -0,06**  | -0,06**  |       | -0,06**  |       | -0,05*   |       | -0,07*** |       | -0,06*** |       |
| 3e kwintiel                                    | -0,01    | -0,02    |       | -0,02    |       | -0,01    |       | -0,02    |       | -0,01    |       |
| 4e kwintiel                                    | -0,04    | -0,04    |       | -0,05*   |       | -0,03    |       | -0,03    |       | -0,03    |       |
| 5e kwintiel                                    | -0,07*** | -0,07*** |       | -0,08*** |       | -0,06**  |       | -0,08*** |       | -0,05**  |       |
| Missing  | -0,01    | -0,02    |       | -0,03    |       | -0,03    |       | -0,07    |       | -0,03    |       |
| Constante                                      | 1,49***  | 1,65***  |       | 1,40***  |       | 0,82***  |       | 1,05***  |       | 0,94***  |       |
| R <sup>2</sup>                                 | 0,13     | 0,13     |       | 0,13     |       | 0,25     |       | 0,16     |       | 0,23     |       |

\*\*\*: p=0.001 \*\*;p=0.01 \*.p=0.05

Bron: NELLS wave 1 (2010)

### 4.3 Sterkte van de predictoren

Om het belang van predictoren na te gaan, worden de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten bestudeerd (bèta's). Met behulp van de gestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (zie tabel 2) kan worden bepaald welke predictoren het meest



relevant zijn in de voorspelling van psychologische stress. Voor predictoren van interval meetniveau zijn deze coëfficiënten direct te interpreteren. Bij nominale predictoren zijn deze coëfficiënten echter weinigzeggend, aangezien ze allemaal relatief zijn ten opzichte van de referentiecategorie. Er kan een zogenaamde sheafvariabele worden berekend voor alle dummies samen, om het totale effect van de nominale predictoren te bepalen. De bèta van deze sheafvariabelen kan worden vergeleken met de bèta's van de predictoren van interval meetniveau. Er worden sheafvariabelen geconstrueerd voor etniciteit, opleidingscategorie en inkomenskwintiel. Deze variabelen worden berekend door de dummies te vermenigvuldigen met de ongestandaardiseerde regressiecoëfficiënten (B's), die ook te zien zijn in tabel 2. Om vervolgens het belang van geslacht, etniciteit, opleidingscategorie en inkomenskwintiel te bepalen, worden deze sheafvariabelen opgenomen in de regressiemodellen in plaats van de dummies. Hieronder wordt ter verduidelijking de constructie van de sheafvariabele voor inkomenskwintielen van model 2a in een vergelijking weergegeven.

$$\text{Sheafvariabele (inkomenskwintiel; model 2a)} = (-0,058) * 2\text{e kwintiel} + (-0,017) * 3\text{e kwintiel} + (-0,035) * 4\text{e kwintiel} + (-0,073) * 5\text{e kwintiel} + (-0,019) * \text{missing}.$$

Er kan geconcludeerd worden dat sociale eenzaamheid de sterkste predictor is, gevolgd door respectievelijk tevredenheid met het leven, sociaal wantrouwen en economische deprivatie.

#### 4.4 Interactie

In de voorgaande paragraaf is onderzocht wat de verklarende rol is van dimensies van sociaal isolement in de relatie tussen economische deprivatie en psychologische stress. In deze paragraaf wordt nagegaan of sociaal isolement interacteert met gepercipieerde cohesie in de buurt. Bij het onderzoeken van deze interactie wordt sociaal isolement als onafhankelijke variabele genomen (en psychologische stress als afhankelijke variabele). Het doel is om te achterhalen in hoeverre de mate waarin sociaal isolement leidt tot

psychologische stress, verschilt voor niveaus van gepercipieerde cohesie in de buurt. De verwachting daarbij is dat het effect van sociaal isolement op psychologische stress zwakker wordt naarmate de gepercipieerde buurtcohesie groter wordt (H5). Bij het onderzoeken van deze interactie wordt gefocust op de drie dimensies van sociaal isolement. Er is een regressiemodel geschat (M3; zie tabel 3), waarin alle mediators en controlevariabelen zijn meegenomen. Daarna zijn er drie regressiemodellen geschat (M4) om de interactie tussen de dimensies van sociaal isolement en buurtcohesie te achterhalen. Deze interactie komt tot uitdrukking door de aanwezigheid van producttermen in de regressiemodellen. Met behulp van deze producttermen kan worden onderzocht in hoeverre de psychologische stress die respondenten ervaren afhankelijk is van een gecombineerd effect van (dimensies van) sociaal isolement en gepercipieerde buurtcohesie. De interactietermen zijn geconstrueerd door dimensies van sociaal isolement te vermenigvuldigen met gepercipieerde buurtcohesie. Om vervolgens na te gaan in hoeverre er sprake is van interactie, wordt gezien in hoeverre effecten van (dimensies van) sociaal isolement anders zijn voor de laagste en hoogste waarden van gepercipieerde buurtcohesie. De dimensies van sociaal isolement worden achtereenvolgend besproken: respectievelijk formeel sociaal isolement, informeel sociaal isolement en sociale eenzaamheid.

Een regressievergelijking met de productterm van de interactie tussen formeel sociaal isolement en gepercipieerde buurtcohesie (M4a) bevat onder meer de volgende onderdelen:  $-0,025 * \text{Formeel sociaal isolement} - 0,00005133 * \text{Formeel sociaal isolement} * \text{Buurtcohesie}$ . In het geschatte regressiemodel blijkt formeel sociaal isolement een negatief effect te hebben op psychologische stress. Dit is in tegenstelling met de verwachting. Het effect blijkt ook nog eens niet significant te zijn. Om na te gaan of het effect van formeel sociaal isolement wel conditioneel bestaat, wordt het effect van formeel sociaal isolement voor het laagste en hoogste niveau van gepercipieerde buurtcohesie vergeleken. Voor de laagste waarde van gepercipieerde buurtcohesie geldt dan:  $-0,025 * \text{Formeel sociaal isolement} - 0,00005133 * \text{Formeel sociaal isolement} * 6 = -0,025 * \text{Formeel sociaal isolement}$ . Het effect van formeel sociaal isolement – voor de laagste waarde van gepercipieerde buurtcohesie – is  $-0,025$ . Voor de hoogste waarde van gepercipieerde buurtcohesie geldt het volgende:  $-0,025 * \text{Formeel sociaal isolement} - 0,00005133 * \text{Formeel sociaal isolement} * 24 = -0,026$ . Het effect van formeel sociaal isolement is  $-0,026$  voor het hoogste niveau van gepercipieerde buurtcohesie. Afgezien

van het feit dat de richting van het effect van formeel sociaal isolement tegenovergesteld is aan de verwachting, verschilt het effect nauwelijks voor niveaus van gepercipieerde buurtcohesie. Dit is niet onverwachts, gezien het minuscule effect van de productterm. Verder blijkt gepercipieerde buurtcohesie een niet significant negatief effect te hebben op psychologische stress. De conclusie is dat hypothese 5 niet wordt ondersteund door de resultaten ten aanzien van formeel sociaal isolement.

Voor informeel sociaal isolement geldt de volgende regressievergelijking (M4b):  $0,034 * \text{Informeel sociaal isolement} - 0,001 * \text{Informeel sociaal isolement} * \text{Buurtcohesie}$ . Ook informeel sociaal isolement blijkt na opname van alle mediators en controlevariabelen niet significant van invloed te zijn op psychologische stress. Voor de laagste waarde van gepercipieerde buurtcohesie geldt:  $0,034 * \text{Informeel sociaal isolement} - 0,001 * \text{Informeel sociaal isolement} * 6 = 0,028$ . Voor de hoogste waarde geldt:  $0,034 * \text{Informeel sociaal isolement} - 0,001 * \text{Informeel sociaal isolement} * 24 = 0,010$ . Het effect van informeel sociaal isolement blijkt af te nemen. Dit lijkt te wijzen op een dempend effect van gepercipieerde buurtcohesie op het effect van informeel sociaal isolement op psychologische stress. Echter, de productterm is niet significant. Ook het effect van buurtcohesie is niet significant. Vandaar dat de verwachting ten aanzien van het interactie-effect (H5) niet wordt ondersteund door de resultaten ten aanzien van informeel sociaal isolement.

Tenslotte luidt de regressievergelijking voor sociale eenzaamheid als volgt (M4c):  $0,306 * \text{Eenzaamheid} - 0,0004 * \text{Eenzaamheid} * \text{Buurtcohesie}$ . Alleen deze dimensie van sociaal isolement blijkt een significant effect te hebben op psychologische stress, na opname van alle mediators en controlevariabelen. Naarmate men zich eenzamer voelt, ervaart men meer psychologische stress. Ook hier wordt het effect voor de laagste en hoogste waarde van gepercipieerde buurtcohesie vergeleken. Voor de laagste waarde geldt:  $0,306 * \text{Eenzaamheid} - 0,004 * \text{Eenzaamheid} * 6 = 0,282$ . Indien respondenten nauwelijks cohesie ervaren in hun buurt, bedraagt het effect van sociale eenzaamheid op psychologische stress 0,28. Voor de hoogste waarde van buurtcohesie geldt:  $0,306 * \text{Eenzaamheid} - 0,004 * \text{Eenzaamheid} * 24 = 0,21$ . Indien respondenten veel cohesie ervaren in hun buurt bedraagt het effect van sociale eenzaamheid op psychologische stress 0,21. Voor alle niveaus van gepercipieerde buurtcohesie geldt dat individuen meer psychologische stress ervaren, naarmate zij zich eenzamer voelen. Verder blijkt dat dit effect wordt gedempt indien individuen meer cohesie in hun buurtomgeving

ervaren. Echter, het effect van de productterm is niet significant. Ook het effect van gepercipieerde buurtcohesie is niet significant. Dit betekent dat het effect van sociale eenzaamheid niet significant afneemt naarmate de gepercipieerde buurtcohesie toeneemt. Hypothese 5 wordt hiermee niet ondersteund. Al met al is er geen bewijs om aan te nemen dat er een interactie is tussen sociaal isolement en gepercipieerde buurtcohesie.

Tabel 3: *Regressie-effecten op psychologische stress (N = 4455)*

|  | <b>M3</b> | <b>M4a</b> | <b>M4b</b> | <b>M4c</b> |
|--|-----------|------------|------------|------------|
| Economische deprivatie                         | +0,05***  | +0,05***   | +0,05***   | +0,05***   |
| Formeel sociaal isolement                      | -0,03***  | -0,03***   | -0,03***   | -0,03***   |
| Informeel sociaal isolement                    | 0,01      | 0,01       | 0,03       | 0,01       |
| Sociale eenzaamheid                            | 0,22***   | 0,22***    | 0,22***    | 0,31***    |
| Sociaal wantrouwen                             | 0,01***   | 0,01***    | 0,01***    | 0,01***    |
| Ontevredenheid                                 | 0,04***   | 0,04***    | 0,04***    | 0,04***    |
| Buurtcohesie                                   | -0,00     | 0,00       | 0,00       | 0,01       |
| Geslacht (ref.=man)                            | +0,10***  | 0,10***    | 0,11***    | +0,10***   |
| Leeftijd                                       | -0,04***  | -0,04***   | -0,04***   | -0,04***   |
| Etniciteit (ref.=autochtoon)                   |           |            |            |            |
| 1e gen. allochtoon                             | -0,03*    | -0,03*     | -0,03*     | -0,03*     |
| 2e gen. allochtoon                             | -0,01     | -0,01      | -0,01      | +0,00      |
| Opleidingscategorieën (ref.=primair onderwijs) |           |            |            |            |
| lager secundair                                | -0,04     | -0,04      | -0,04      | -0,04      |
| hoger secundair                                | -0,02     | -0,02      | -0,02      | -0,02      |
| tertiair                                       | 0,05*     | 0,05*      | 0,05*      | 0,05*      |
| Missing  | 0,02      | 0,02       | 0,02       | 0,02       |
| Inkomenskwintiel (ref.=1e kwintiel)            |           |            |            |            |
| 2e kwintiel                                    | -0,06**   | -0,06**    | -0,06**    | -0,06**    |
| 3e kwintiel                                    | -0,01     | -0,01      | -0,01      | -0,01      |
| 4e kwintiel                                    | -0,02     | -0,02      | -0,02      | -0,03      |
| 5e kwintiel                                    | -0,05*    | -0,05*     | -0,05*     | -0,05*     |
| Missing  | -0,04     | -0,04      | -0,04      | -0,04      |
| Form. isolement * buurtcohesie                 |           | -0,00      |            |            |
| Inform. isolement * buurtcohesie               |           |            | -0,00      |            |
| Eenzaamheid * buurtcohesie                     |           |            |            | -0,00      |
| Constante                                      | 0,67***   | 0,66       | 0,58***    | 0,51***    |
| R <sup>2</sup>                                 | 0,30      | 0,30       | 0,30       | 0,30       |

\*\*\*: p=0.001 \*\* :p=0.01 \* :p=0.05

Bron: NELLS wave 1 (2010)

## 5. Conclusie en discussie

Economische deprivatie is een erg grote last voor individuen, die zich niet zelden vertaalt in het ervaren van psychologische stress en depressieve symptomen. Dit heeft grote gevolgen voor de leefsituatie van individuen, maar het heeft ook hoge maatschappelijke kosten. In dit artikel werd bestudeerd in hoeverre economische deprivatie samenhangt met het ervaren van psychologische stress, en wat de verklarende rol is van sociaal isolement, sociaal wantrouwen en ontevredenheid met het leven. Verder is nagegaan in hoeverre het stressverhogend effect van sociaal isolement gedempt wordt indien individuen hun buurt als sociaal, behulpzaam, vertrouwelijk en veilig percipiëren. Bij het beantwoorden van deze vragen werd gebruik gemaakt van de eerste wave van het NELLS-panel (2010).

Ter beantwoording van de eerste onderzoeksvraag – *in hoeverre verschilt de mate van psychologische stress die individuen hebben naar de mate waarin zij economisch gedepriveerd zijn?* – werd gevonden dat individuen meer psychologische stress ervaren, naarmate zij minder in staat zijn zich te voorzien van elementaire levensbehoeften. Deze bevinding is niet nieuw, maar het biedt wel extra empirisch bewijs voor de Nederlandse situatie ten tijde van de recente economische crisis.

Ter beantwoording van de tweede onderzoeksvraag – *in hoeverre kan het verschil in het ervaren van psychologische stress tussen diegenen die economisch gedepriveerd zijn en diegenen die dat niet zijn, worden verklaard door de mate waarin individuen sociaal geïsoleerd zijn, hun sociaal wantrouwen, en hun ontevredenheid met het leven?* – werd ten eerste gevonden dat sociaal isolement een belangrijke rol heeft in het verklaren van de relatie tussen economische deprivatie en psychologische stress. Hierbij bleek sociale eenzaamheid de enige dimensie te zijn met een aanzienlijke rol. Hiermee werd aangetoond dat vooral een gebrek aan sociale hulpbronnen in subjectieve zin, in termen van sociale eenzaamheid, verklaard waarom economisch gedepriveerde individuen lijden aan psychologische stress. Individuen met een gebrek aan financiële middelen zouden als gevolg van hun situatie een verminderd vermogen hebben om sociaal te participeren. Daarnaast zou hun situatie leiden tot sociale uitsluiting als gevolg van stigmatisering en schaamte voor de situatie. Economische deprivatie zou zo bijdragen aan het ontwikkelen van een sociaal isolement, waarin door het gemis van een gevoel van identiteit, betekenis, verbondenheid, veiligheid en zelfvertrouwen de mentale

gezondheid van individuen wordt ondermijnd. Ten tweede werd aangetoond dat het sociale wantrouwen van mensen een belangrijke verklarende rol heeft. Economisch gedepriveerde individuen – volgens Putnam (2000) de ‘verliezers’ van de samenleving in termen van sociaaleconomische status – zouden in grotere mate sociaal wantrouwend zijn. Dit zou te verklaren zijn door angst, onzekerheid, en mogelijk het gevoel van maatschappelijke onrechtvaardigheid. Het opzeggen van het vertrouwen in de mensen om zich heen vertaalt zich in een gebrek aan sociale en emotionele steun, wat bijdraagt aan het ontwikkelen van psychologische stress. Ten derde werd aangetoond dat de ontevredenheid met het leven van belang is in de relatie tussen economische deprivatie en psychologische stress. Dit is lijn met het latente deprivatiemodel van Jahoda. Er zou aan twee belangrijke functies niet worden voldaan, namelijk de manifeste functie van het zich kunnen voorzien van elementaire levensbehoeften, en de latente functie van het leveren van sociaaleconomische status en identiteit. Het is waarschijnlijk dat de ontevredenheid als gevolg van een gebrekkige financiële situatie zich vertaalt in psychologische stress.

Ter beantwoording van de derde en laatste vraag – *in hoeverre verschilt de relatie tussen de mate waarin individuen sociaal geïsoleerd zijn en de mate waarin zij psychologische stress hebben voor individuen die meer cohesie in hun buurt ervaren en diegenen die dat minder doen?* – werd gevonden dat het stressverhogende effect van sociaal isolement niet wordt verzwakt onder diegenen die hun buurt beschouwen als sociaal, behulpzaam, vertrouwelijk en veilig. Als zodanig werkt de perceptie van sociale cohesie in de buurt niet als een buffer tegen de negatieve mentale gezondheidsconsequenties van sociaal isolement.

Nu de probleemstellingen zijn beantwoord, wordt een uiteenzetting gegeven over de tekortkomingen van het onderzoek, en worden er punten aangestipt om vervolgonderzoek te verbeteren. Daarnaast wordt geëvalueerd in hoeverre dit artikel wetenschappelijke vooruitgang heeft geboekt. Ten slotte zullen de beleidsimplicaties van dit onderzoek worden besproken.

Dit onderzoek heeft enkele tekortkomingen. In de eerste plaats is er gebruik gemaakt van cross-sectionele data: er is één ronde van het NELLS-panel geanalyseerd. Door andersoortige data te gebruiken is het in de toekomst mogelijk om tot scherpere conclusies te komen. Bij cross-sectionele data moet er met grote voorzichtigheid

uitspraken worden gedaan over causaliteit. Het gebruik van paneldata heeft echter een aantal kanttekeningen. Ten eerste is het van belang dat er meerdere rondes worden gebruikt. Hoewel twee rondes al meer fundament geven voor uitspraken over causaliteit en veranderingen in verklarende factoren, is het niet optimaal. Als er meerdere rondes worden gebruikt, kan er een onderscheid worden gemaakt tussen kortdurig en langdurig economisch gedepriveerde individuen. Vandaar dat replicaties met meer dan twee meetmomenten de voorkeur hebben. Een andere kanttekening is het belang van korte tijdsintervallen tussen de meetmomenten. De tweede ronde van het NELLS-panel vond plaats in 2014. De tijdsperiode tussen de eerste twee rondes is erg groot. Voor vervolgonderzoek zou het, indien wordt voldaan aan deze punten, interessant zijn om na te gaan in hoeverre de transitie van een economisch kwetsbare positie naar een betere situatie samen gaat met een vermindering in psychologische stress, en in hoeverre dit wordt verklaard door het zich onttrekken uit sociaal isolement, een groter vertrouwen in de medemens, en een verbeterde levenstevredenheid (en vice versa). Een ander belangrijk verbeterpunt voor vervolgonderzoek betreft de vertegenwoordiging van leeftijdsgroepen. In dit onderzoek is nagegaan in hoeverre de theoretische verwachtingen opgaan voor individuen van 18 tot en met 49 jaar. Voor vervolgonderzoek is het erg interessant om ouderen mee te nemen. We weten dat er veel ouderen zijn die in een hardnekkig sociaal isolement verkeren, vooral tegen de achtergrond van het vigerende overheidsbeleid dat gericht is op zelfredzaamheid en sociale participatie (Verkooijen, Andel, & Hoogland, 2014; Verhoeven & Tonkens, 2013).

Niettemin wordt dit onderzoek gekenmerkt door een aantal pluspunten. De theoretische constructen in dit onderzoek zijn gedekt met uitgebreide schalen. Deze schalen bleken intern consistent. Hiermee zijn de gehanteerde meetinstrumenten valide en betrouwbaar. Verder levert dit onderzoek een vernieuwende bijdrage aan de wetenschappelijke kennis over de determinanten van psychologische stress. Ten eerste is er een vernieuwend theoretisch model uitgewerkt, waarin (dimensies van) sociaal isolement, sociaal wantrouwen en ontevredenheid met het leven centraal staan ter verklaring van de relatie tussen economische deprivatie en psychologische stress. Verder is – voor zover bekend – sociaal vertrouwen niet eerder beschouwd als onderdeel van sociaal isolement. Een toenemend sociaal wantrouwen betekent een toenemende kloof tussen een individu en de samenleving. Hiermee is het een psychologische manifestatie van sociaal isolement. Het zou vervolgonderzoek over



sociaal isolement goed doen om sociaal vertrouwen mee te nemen.

Tot slot heeft dit onderzoek interessante en beleidsrelevante bevindingen opgeleverd. Met dit onderzoek is aangetoond dat er weldegelijk sprake is van een stressverhogend effect van economische deprivatie. Voor een verbetering van deze situatie is het voor politici en beleidsmakers essentieel om een breed palet aan beleidsmaatregelen te ontwikkelen. Een eerste set aan maatregelen die door dit onderzoek wordt aangemoedigd betreft maatregelen die economische deprivatie tegengaan. Niet alleen komen deze maatregelen toe aan kwetsbare groepen, waaronder werklozen en sociale minima, maar ook aan de werkzame bevolking. Bij deze groep komt immers ook armoede en inkomensdeprivatie voor. Verder impliceren de resultaten van dit onderzoek dat er beleid moet worden ontwikkeld ter bevordering van sociale integratie. Sociaal isolement bleek tenslotte grote mentale gezondheidsconsequenties te dragen. Dit dient bij uitstek te gebeuren bij diegenen die economisch gedepriveerd zijn, aangezien zij een grotere kans hebben om sociaal geïsoleerd te raken en eventueel beknelde te worden in een negatieve spiraal van sociaaleconomische uitsluiting. De versoering van de verzorgingsstaat maakt de roep om deze beleidsontwikkelingen des te dringender. Er is in de afgelopen jaren hevig gekort op uitkeringen, er is bezuinigd op voorzieningen die sociale participatie dienen te bevorderen, en de budgettaire ruimte van gemeenten om projecten ter bevordering van de sociale cohesie te realiseren, is ingekort. De overheid verwacht dat burger niet leunen op voorzieningen van de verzorgingsstaat, maar zelf participeren en zelfredzaam worden (Verhoeven & Tonkens, 2013). De gezondheidstoestand van kwetsbare groepen in een verzorgingsstaat als Nederland is in sterke mate afhankelijk van het beleid dat de overheid voert. De ontwikkelingen van de afgelopen jaren wekken sterk de indruk dat de versoering van de verzorgingsstaat alleen maar heeft bijgedragen aan het ontwikkelen van psychologische stress bij haar bevolking.

## Literatuur

- Barnet, P.A., & Gotlib, I. H. (1988). Psychosocial functioning and depression: distinguishing among antecedents, concomitants, and consequences. *Psychological bulletin*, 104(1), 97.
- Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological bulletin*, 117(3), 497.
- Berg, M. (2010). Geluk in landen: Een empirische studie naar condities voor een gelukkige samenleving (Doctoral dissertation, Department of Sociology).
- Birmaher, B., Ryan, N. D., Williamson, D. E., Brent, D. A., Kaufman, J., Dahl, R. E., ... & Nelson, B. (1996). Childhood and adolescent depression: a review of the past 10 years. Part I. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 35(11), 1427-1439.
- Bridge, J. A., Goldstein, T. R., & Brent, D. A. (2006). Adolescent suicide and suicidal behavior. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 47(3-4), 372-394.
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2015). Armoede en sociale uitsluiting 2015. Den Haag.
- Cohen, S. (2004). Social relationships and health. *American psychologist*, 59(8), 676.
- Cohen, S., & Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological bulletin*, 98(2), 310.
- Dahl, E., Flotten, T., & Lorentzen, T. (2008). Poverty dynamics and social exclusion: An analysis of Norwegian panel data. *Journal of Social Policy*, 37, 231-249
- Delhey, J., & Newton, K. (2003). Who trusts?: The origins of social trust in seven societies. *European Societies*, 5(2), 93-137.
- Durkheim, E. (1951). Suicide: a study in sociology [1897]. *Translated by JA Spaulding and G. Simpson (Glencoe, Illinois: The Free Press, 1951).*
- Fujiwara, T., & Kawachi, I. (2008). Social capital and health: a study of adult twins in the US. *American journal of preventive medicine*, 35(2), 139-144.
- Goldberg, D.P., & Williams, P. (1988). A user's guide to the General Health Questionnaire. Windsor UK: NFER-Nelson.
- Hughes, E. K., & Gullone, E. (2008). Internalizing symptoms and disorders in families of adolescents: A review of family systems literature. *Clinical psychology review*,

- 28(1), 92-117.
- Huygen, A., & de Meere, F. (2008). De invloed en effecten van sociale samenhang. *Utrecht: Verwey-JonkerInstituut*.
- Jahoda, M. (1983). How much work does man need? Employment and unemployment in the 20th century. Weinheim: Beltz.
- Jahoda, M. (1997). Manifest and latent functions. *The Blachwell encyclopedic dictionary of organizational psychology*, 317-318.
- Kawachi, I., & Berkman, L. F. (2001). Social ties and mental health. *Journal of Urban health*, 78(3), 458-467.
- Kawachi, I., Kennedy, B. P., & Glass, R. (1999). Social capital and self-rated health: a contextual analysis. *American journal of public health*, 89(8), 1187-1193.
- Kooiker, S.E. (2011). Nederlanders aan het woord over gezondheid en gezond leven: Achtergrondrapport bij de Volksgezondheid Toekomstverkenning 2010. Van gezond naar beter. Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu (RIVM).
- Lin, N., Ye, X., & Ensel, W. M. (1999). Social support and depressed mood: A structural analysis. *Journal of Health and Social behavior*, 344-359.
- Maslow, A. H. (1968). *Toward a psychology of being*. New York: Van Nostrand
- McKee-Ryan, F., Song, Z., Wanberg, C. R., & Kinicki, A. J. (2005). Psychological and physical well-being during unemployment: a meta-analytic study. *Journal of applied psychology*, 90(1), 53.
- McKenzie, S.K., Gunasekara, F.I., Richardson, K., & Carter, K. (2014). Do changes in socioeconomic factors lead to changes in mental health? Findings from three waves of a population based panel study. *Journal of epidemiology and community health*, 68, 253-260.
- McKenzie, K., & Harpham, T. (2006). *Social capital and mental health*. Jessica Kingsley Publishers.
- Nordenmark, M., & Strandh, M. (1999). Towards a sociological understanding of mental wellbeing among the unemployed: the role of economic and psychosocial factors. *Sociology*, 33, 577-597.
- OECD (2014). *Mental health and work: Netherlands*. Paris: OECD Publishing.
- Orren, G. (1997). Fall from grace: The public's loss of faith in government. *Why people don't trust government*, 77-107.
- Patterson, O. (1999). Liberty against the democratic state: on the historical and

- contemporary sources of American distrust. *Democracy and trust*, 151-207.
- Paul, K.I., & Batinic, B. (2010). The need for work: Jahoda's latent functions of employment in a representative sample of the German population. *Journal of Organizational Behavior*, 31, 45- 64.
- Paul, K.I., & Moser, K. (2009). Unemployment impairs mental health: Meta-analyses. *Journal of Vocational Behavior*, 74, 264-282.
- Peirce, R.S., Frone, M.R., Russell, M., Cooper, M.L. & Mudar, P. (2000). A longitudinal model of social contact, social support, depression, and alcohol use. *Healthy Psychology*, 19, 28-38.
- Putnam, R. D. (2000). Bowling alone: America's declining social capital. In *Culture and Politics* (pp. 223-234). Palgrave Macmillan US.
- Putnam, R. D. (1996) The strange disappearance of civic America. *The American Prospect*, 7, 1-18.
- Radloff, L. S. (1977). The CES-D scale a self-report depression scale for research in the general population. *Applied psychological measurement*, 1(3), 385-401.
- Schroevers, M.J., Sandman, R., Sonderen, van E. & Ranchor, A.V. (2000). The evaluation of the Center for Epidemiologic Studies Depression (CES-D) scale: Depressed and positive affect in cancer patients and healthy reference subjects. *Quality of Life Research*, 9, 1015-1029.
- Stewart, M.J., Makwarimba, E., Reutter, L.I., Veenstra, G., Raphael, D. & Love, R. (2009). Poverty, sense of belonging and experiences of social isolation. *Journal of Poverty*, 13: 173-195.
- Thoits, P. A. (1983). Multiple identities and psychological well-being: A reformation and test of the social isolation hypothesis. *American Sociological Review*, 48, 174-187.
- Thoits, P. A. (1995). Stress, coping, and social support processes: Where are we? What next?. *Journal of health and social behavior*, 53-79.
- Verhoeven, I., & Tonkens, E. (2013). Wat de overheid van burgers wil. De framing van de veranderende verzorgingsstaat in Nederland en Engeland.
- Verkooijen, L., Andel, J. van & Hoogland, J. (2014). Netwerkontwikkeling voor zorg en welzijn. Naar active participatie van burgers. Groningen: Noordhoff
- Uchino, B. (2006). Social support and health: a review of physiological processes potentially underlying links to disease outcomes. *Journal of Behavioral Medicine*, 29, 377-387.

- Woodward, L. J., & Fergusson, D. M. (2001). Life course outcomes of young people with anxiety disorders in adolescence. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 1086–1093.
- Whelan, C.T. (1992). The role of income, life-style deprivation and financial strain in mediating the impact of unemployment on psychological distress: Evidence from the Republic of Ireland. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 65, 331-344.
- Whelan, C.T. (1993). The role of social support in mediating the psychological consequences of economic stress. *Sociology of Health & Illness*, 15, 86-101.

## Appendix A: Factoranalyse

Een factoranalyse op de 16 items van CES-D geeft aan dat er in eerste instantie twee te onderscheiden factor-dimensies zijn. Er zijn twee factoren met een eigenwaarde groter dan 1. Deze eigenwaarden bedragen respectievelijk 7,84 en 1,05. Verder blijkt uit het scree plot dat de grafiek duidelijk afbuigt bij twee factoren. De twee dimensies hangen sterk samen (correlatie = 0,80). Oblique rotatie maakt het interpreteren van de dimensies niet gemakkelijker. Gezien de moeilijke interpretatie van de dimensies, en de geringe additionele verklaarde variantie van de tweede factor-dimensie, wordt er gekozen voor het analyseren van één factor-dimensie. Hieronder is een overzicht gegeven van de communaliteiten en factorladingen.

Tabel A Communaliteiten factoranalyse psychologische stress

|  | Initieel | Extractie |
|--|----------|-----------|
| In de afgelopen week:<br>Stoorde ik me aan dingen, die me<br>gewoonlijk niet storen.               | 0,27     | 0,28      |
| Had ik geen zin in eten, was mijn eetlust<br>slecht.   | 0,28     | 0,28      |
| Bleef ik maar in de put zitten, zelfs als<br>familie of vrienden probeerden me er uit te<br>halen. | 0,55     | 0,55      |
| Had ik moeite mijn gedachten bij mijn<br>bezigheden te houden.                                     | 0,46     | 0,53      |
| Voelde ik me gedeprimeerd.   | 0,62     | 0,63      |
| Had ik het gevoel dat alles wat ik deed me<br>moeite kostte.                                       | 0,58     | 0,65      |
| Vond ik mijn leven een mislukking  | 0,53     | 0,54      |
| Voelde ik me bang.   | 0,46     | 0,49      |
| Sliep ik onrustig  | 0,40     | 0,40      |
| Praatte ik minder dan gewoonlijk.  | 0,47     | 0,50      |
| Voelde ik me eenzaam.  | 0,53     | 0,56      |
| Waren de mensen onaardig.  | 0,39     | 0,40      |
| Had ik huilbuien.  | 0,52     | 0,50      |
| Was ik treurig.  | 0,65     | 0,65      |
| Had ik het gevoel dat mensen me niet<br>aardig vonden.   | 0,43     | 0,44      |
| Kon ik maar niet op gang komen.  | 0,46     | 0,46      |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel B Factorladingen patroonmatrix psychologische stress

|  | Dimensie 1 | Dimensie 2 |
|--|------------|------------|
| In de afgelopen week:<br>Stoorde ik me aan dingen, die me<br>gewoonlijk niet storen.               | 0,50       | 0,17       |
| Had ik geen zin in eten, was mijn eetlust<br>slecht.   | 0,52       | 0,12       |
| Bleef ik maar in de put zitten, zelfs als<br>familie of vrienden probeerden me er uit te<br>halen. | 0,74       | 0,04       |
| Had ik moeite mijn gedachten bij mijn<br>bezigheden te houden.                                     | 0,66       | 0,30       |
| Voelde ik me gedeprimeerd.   | 0,78       | 0,12       |
| Had ik het gevoel dat alles wat ik deed me<br>moeite kostte.                                       | 0,76       | 0,28       |
| Vond ik mijn leven een mislukking  | 0,73       | -0,13      |
| Voelde ik me bang.   | 0,68       | -0,16      |
| Sliep ik onrustig  | 0,62       | 0,12       |
| Praatte ik minder dan gewoonlijk.  | 0,70       | -0,48      |
| Voelde ik me eenzaam.  | 0,73       | -0,16      |
| Waren de mensen onaardig.  | 0,59       | -0,24      |
| Had ik huilbuien.  | 0,69       | -0,19      |
| Was ik treurig.  | 0,80       | -0,14      |
| Had ik het gevoel dat mensen me niet<br>aardig vonden.   | 0,61       | -0,27      |
| Kon ik maar niet op gang komen.  | 0,66       | 0,17       |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Een factoranalyse op de items die sociale eenzaamheid meten, toont aan dat er twee factor-dimensies te onderscheiden zijn. De eigenwaarden van de dimensies zijn 2,92 en 1,41. Echter, zoals gezegd, wordt er uitgegaan van een factoroplossing met één dimensie, aangezien de theoretische invulling van de tweede dimensie mist. Daarnaast laadt een aantal items op beide dimensies aanzienlijk. De resultaten van de factoranalyse (communaliteiten en factorladingen) zijn hieronder weergegeven.

Tabel C Communaliteiten factoranalyse sociale eenzaamheid

|  | Initieel | Extractie |
|--|----------|-----------|
| Er zijn voldoende mensen met wie ik me nauw verbonden voel             | 0,35     | 0,42      |
| Ik ervaar een leegte om me heen  | 0,41     | 0,54      |
| Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen                   | 0,52     | 0,68      |
| Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen | 0,52     | 0,70      |
| Ik mis mensen om me heen   | 0,43     | 0,58      |
| Vaak voel ik me in de steek gelaten                                    | 0,46     | 0,62      |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel D Factorladingen patroonmatrix sociale eenzaamheid

|  | Dimensie 1 | Dimensie 2 |
|--|------------|------------|
| Er zijn voldoende mensen met wie ik me nauw verbonden voel             | 0,56       | 0,32       |
| Ik ervaar een leegte om me heen  | -0,62      | 0,40       |
| Ik heb veel mensen op wie ik volledig kan vertrouwen                   | 0,71       | 0,41       |
| Er zijn genoeg mensen op wie ik in geval van narigheid kan terugvallen | 0,69       | 0,46       |
| Ik mis mensen om me heen   | -0,61      | 0,45       |
| Vaak voel ik me in de steek gelaten                                    | -0,68      | 0,41       |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Een factoranalyse op items die sociaal vertrouwen meten, laat zien dat de items één dimensie vormen. De uitkomsten zijn hieronder weergegeven. Wat bij de factorladingen opvalt, is dat één item een negatieve lading heeft op de dimensie. Dit heeft er mee te maken dat dit item een andere richting heeft. Bij het construeren van de schaal is dit item gedraaid, zodat een hogere score een kleinere mate van sociaal vertrouwen betekent.



Tabel E Communaliteiten factoranalyse sociaal vertrouwen

|  | Initieel | Extractie |
|--|----------|-----------|
| Je weet tegenwoordig echt niet meer wie je nog kunt vertrouwen       | 0,44     | 0,52      |
| De meeste mensen vallen tegen als je ze beter leert kennen           | 0,45     | 0,52      |
| De meeste mensen zijn wel te vertrouwen                              | 0,25     | 0,29      |
| Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn als je met andere mensen omgaat | 0,30     | 0,37      |
| Als je te goed van vertrouwen bent, wordt er misbruik van je gemaakt | 0,31     | 0,34      |
| Als je anderen helpt, kom je vaak bedrogen uit                       | 0,38     | 0,46      |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel F Factorladingen patroonmatrix sociaal vertrouwen

|  | Dimensie 1 |
|--|------------|
| Je weet tegenwoordig echt niet meer wie je nog kunt vertrouwen       | 0,72       |
| De meeste mensen vallen tegen als je ze beter leert kennen           | 0,72       |
| De meeste mensen zijn wel te vertrouwen                              | -0,54      |
| Je kunt niet voorzichtig genoeg zijn als je met andere mensen omgaat | 0,60       |
| Als je te goed van vertrouwen bent, wordt er misbruik van je gemaakt | 0,59       |
| Als je anderen helpt, kom je vaak bedrogen uit                       | 0,68       |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

De factoranalyses op levenstevredenheid, buurtcohesie en economische deprivatie hebben ook allemaal één dimensie als uitkomst. De uitkomsten zijn hieronder weergegeven.

Tabel G Communaliteiten factoranalyse levenstevredenheid

|  | Initieel | Extractie |
|--|----------|-----------|
| Mijn leven is in de meeste opzichten ideaal  | 0,57     | 0,69      |
| Mijn levensomstandigheden zijn uitstekend goed   | 0,54     | 0,64      |
| Alles bij elkaar genomen, ben ik tevreden met mijn leven                                 | 0,55     | 0,67      |
| De belangrijkste dingen die ik van het leven heb verwacht, heb ik tot nu toe ook bereikt | 0,42     | 0,49      |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel H Factorladingen patroonmatrix levenstevredenheid

|  | Dimensie 1 |
|--|------------|
| Mijn leven is in de meeste opzichten ideaal  | 0,83       |
| Mijn levensomstandigheden zijn uitstekend goed   | 0,80       |
| Alles bij elkaar genomen, ben ik tevreden met mijn leven                                 | 0,82       |
| De belangrijkste dingen die ik van het leven heb verwacht, heb ik tot nu toe ook bereikt | 0,70       |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel I Communaliteiten factoranalyse buurtcohesie

|  | Initieel | Extractie |
|--|----------|-----------|
| Mensen in deze buurt groeten elkaar  | 0,44     | 0,51      |
| De mensen in deze buurt kan men vertrouwen   | 0,45     | 0,48      |
| De mensen in deze buurt kunnen over het algemeen goed met elkaar opschieten                | 0,53     | 0,63      |
| Veel mensen kennen elkaar in deze buurt  | 0,44     | 0,48      |
| De mensen hier willen elkaar graag helpen  | 0,53     | 0,64      |
| De mensen in de buurt zouden er iets van zeggen als jongeren overlast bezorgen in de buurt | 0,24     | 0,28      |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel J Factorladingen patroonmatrix buurtcohesie

|  | Dimensie 1 |
|--|------------|
| Mensen in deze buurt groeten elkaar  | 0,71       |
| De mensen in deze buurt kan men vertrouwen   | 0,69       |
| De mensen in deze buurt kunnen over het algemeen goed met elkaar opschieten                | 0,79       |
| Veel mensen kennen elkaar in deze buurt  | 0,70       |
| De mensen hier willen elkaar graag helpen  | 0,80       |
| De mensen in de buurt zouden er iets van zeggen als jongeren overlast bezorgen in de buurt | 0,53       |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel K Communaliteiten factoranalyse economische deprivatie

|  | Initieel | Extractie |
|--|----------|-----------|
| Zelf mee te maken: kapotte spullen niet kunnen vervangen                     | 0,23     | 0,29      |
| Zelf mee te maken: geld moeten lenen voor noodzakelijke uitgaven             | 0,30     | 0,42      |
| Zelf mee te maken: achterstand met betalen huur/hypotheek of gas/water/licht | 0,32     | 0,44      |
| Zelf mee te maken: schuldeisers/deurwaardes aan de deur gehad                | 0,19     | 0,22      |
| Zelf mee te maken: moeite hebben om rond te komen                            | 0,32     | 0,46      |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel L Factorladingen patroonmatrix economische deprivatie

|  | Initieel |
|--|----------|
| Zelf mee te maken: kapotte spullen niet kunnen vervangen                     | 0,54     |
| Zelf mee te maken: geld moeten lenen voor noodzakelijke uitgaven             | 0,65     |
| Zelf mee te maken: achterstand met betalen huur/hypotheek of gas/water/licht | 0,66     |
| Zelf mee te maken: schuldeisers/deurwaardes aan de deur gehad                | 0,47     |
| Zelf mee te maken: moeite hebben om rond te komen                            | 0,67     |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

## Appendix B: Frequentietabellen

Tabel 2.1 Frequentieverdeling psychologische stress

|         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|---------|------------|------------|------------|
| 1 – 1,5 | 3425       | 76,88      | 76,88      |
| 1,5 – 2 | 644        | 14,46      | 91,34      |
| 2 – 2,5 | 245        | 5,50       | 96,84      |
| 2,5 – 3 | 83         | 1,86       | 98,70      |
| 3 – 3,5 | 38         | 0,85       | 99,55      |
| 3,5 – 4 | 20         | 0,45       | 100        |
| Totaal  | 4455       | 100        |            |

Bron: NELLS wave 1 (2010)

Tabel 2.2 Frequentieverdeling formeel sociaal isolement

|        | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|--------|------------|------------|------------|
| 3      | 1          | 0,00       | 0,00       |
| 5      | 16         | 0,36       | 0,36       |
| 6      | 19         | 0,43       | 0,79       |
| 7      | 60         | 1,35       | 2,14       |
| 8      | 272        | 6,11       | 8,25       |
| 9      | 938        | 21,05      | 29,30      |
| 10     | 3149       | 70,70      | 100        |
| Totaal | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.3 Frequentieverdeling informeel sociaal isolement

|        | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|--------|------------|------------|------------|
| 1 – 2  | 604        | 13,56      | 13,53      |
| 2 – 3  | 1502       | 33,71      | 47,27      |
| 3 – 4  | 1381       | 31,00      | 78,27      |
| 4 – 5  | 723        | 16,23      | 94,50      |
| 5 – 6  | 219        | 4,92       | 99,42      |
| 6 – 7  | 26         | 0,58       | 100        |
| Totaal | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.4 Frequentieverdeling sociale eenzaamheid

|         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|---------|------------|------------|------------|
| 1 – 1,5 | 782        | 17,55      | 17,55      |
| 1,5 – 2 | 1288       | 28,91      | 46,46      |
| 2 – 2,5 | 1763       | 39,58      | 86,04      |
| 2,5 – 3 | 506        | 11,36      | 97,40      |
| 3 – 3,5 | 105        | 2,36       | 99,76      |
| 3,5 – 4 | 11         | 0,25       | 100        |
| Totaal  | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.5 Frequentieverdeling sociaal vertrouwen

|         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|---------|------------|------------|------------|
| 6 – 10  | 61         | 1,37       | 1,37       |
| 10 – 15 | 911        | 20,45      | 21,82      |
| 15 – 20 | 1870       | 41,98      | 63,80      |
| 20 – 25 | 1400       | 31,42      | 95,22      |
| 25 – 30 | 213        | 4,78       | 100        |
| Totaal  | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.6 Frequentieverdeling levenstevredenheid

|         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|---------|------------|------------|------------|
| 4 – 8   | 1007       | 22,60      | 22,60      |
| 8 – 12  | 2673       | 60         | 82,60      |
| 12 – 16 | 632        | 14,19      | 96,79      |
| 16– 20  | 143        | 3,21       | 100        |
| Totaal  | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.7 Frequentieverdeling buurtcohesie

|         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|---------|------------|------------|------------|
| 6 – 10  | 38         | 0,85       | 0,85       |
| 10 – 15 | 298        | 6,69       | 7,54       |
| 15 – 20 | 1577       | 35,40      | 42,94      |
| 20 – 24 | 2542       | 57,06      | 100        |
| Totaal  | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.8 Economische deprivatie

|        | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|--------|------------|------------|------------|
| 0      | 2875       | 64,53      | 64,53      |
| 1      | 703        | 15,78      | 80,31      |
| 2      | 394        | 8,84       | 89,15      |
| 3      | 269        | 6,04       | 95,19      |
| 4      | 147        | 3,30       | 98,50      |
| 5      | 67         | 1,50       | 100        |
| Totaal | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.9 Geslacht

|         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|---------|------------|------------|------------|
| Mannen  | 2069       | 46,40      | 46,40      |
| Vrouwen | 2386       | 53,60      | 100        |
| Totaal  | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.10 Leeftijd

|         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|---------|------------|------------|------------|
| 18 – 23 | 710        | 15,94      | 15,94      |
| 23 – 28 | 589        | 13,22      | 29,16      |
| 28 - 33 | 762        | 17,10      | 46,26      |
| 33 – 38 | 823        | 18,47      | 64,73      |
| 38 – 43 | 1007       | 22,60      | 87,33      |
| 43 – 49 | 564        | 12,67      | 100        |
| Totaal  | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.11 Etniciteit

|                                   | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|-----------------------------------|------------|------------|------------|
| 1 <sup>e</sup> gen.<br>Allochtoon | 1428       | 32,10      | 32,10      |
| 2 <sup>e</sup> gen.<br>Allochtoon | 740        | 16,60      | 48,70      |
| Autochtoon                        | 2287       | 51,30      | 100        |
| Totaal                            | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.12 Inkomenskwintiel

|                         | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|-------------------------|------------|------------|------------|
| 1 <sup>e</sup> kwintiel | 872        | 19,60      | 19,60      |
| 2 <sup>e</sup> kwintiel | 859        | 19,30      | 39,90      |
| 3 <sup>e</sup> kwintiel | 842        | 18,90      | 57,80      |
| 4 <sup>e</sup> kwintiel | 930        | 20,90      | 78,60      |
| 5 <sup>e</sup> kwintiel | 941        | 21,10      | 99,80      |
| Missing                 | 11         | 0,20       | 100        |
| Totaal                  | 4455       | 100        |            |

Tabel 2.13 Opleidingscategorieën

|                    | Frequentie | Percentage | Cumulatief |
|--------------------|------------|------------|------------|
| Primair            | 443        | 9,90       | 9,90       |
| Lager<br>secundair | 1211       | 27,20      | 37,10      |
| Hoger<br>secundair | 1391       | 31,20      | 68,40      |
| Tertiair           | 1120       | 25,10      | 93,50      |
| Missing            | 290        | 6,50       | 100        |
| Totaal             | 4849       | 100        |            |



## Appendix C: Syntax

RENAME VARIABLES w1cage = leeftijd.

USE ALL.

COMPUTE filter\_\$(=leeftijd>= 18).

VARIABLE LABELS filter\_\$ 'leeftijd>= 18 (FILTER)'.  
 VALUE LABELS filter\_\$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.

FORMATS filter\_\$ (f1.0).

FILTER BY filter\_\$.

EXECUTE.

EXECUTE.

\* Psychologische stress

FACTOR

/VARIABLES w1scf4a w1scf4b w1scf4c w1scf4d w1scf4e w1scf4f w1scf4g w1scf4h w1scf4i w1scf4j

w1scf4k w1scf4l w1scf4m w1scf4n w1scf4o w1scf4p

/MISSING LISTWISE

/ANALYSIS w1scf4a w1scf4b w1scf4c w1scf4d w1scf4e w1scf4f w1scf4g w1scf4h w1scf4i w1scf4j w1scf4k

w1scf4l w1scf4m w1scf4n w1scf4o w1scf4p

/PRINT INITIAL EXTRACTION

/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)

/EXTRACTION PAF

/ROTATION NOROTATE

/METHOD=CORRELATION

/PLOT EIGEN.

FACTOR

/VARIABLES w1scf4a w1scf4b w1scf4d w1scf4e w1scf4f w1scf4g w1scf4h w1scf4i w1scf4j

w1scf4k w1scf4l w1scf4m w1scf4n w1scf4o w1scf4p

/MISSING LISTWISE

/ANALYSIS w1scf4a w1scf4b w1scf4d w1scf4e w1scf4f w1scf4g w1scf4h w1scf4i w1scf4j w1scf4k

w1scf4l w1scf4m w1scf4n w1scf4o w1scf4p

/PRINT INITIAL EXTRACTION ROTATION

/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)

/EXTRACTION PAF

/CRITERIA ITERATE(25) DELTA(0)

/ROTATION OBLIMIN

/METHOD=CORRELATION.

#### FACTOR

/VARIABLES w1scf4a w1scf4b w1scf4c w1scf4d w1scf4e w1scf4f w1scf4g w1scf4h w1scf4i w1scf4j

w1scf4k w1scf4l w1scf4m w1scf4n w1scf4o w1scf4p

/MISSING LISTWISE

/ANALYSIS w1scf4a w1scf4b w1scf4c w1scf4d w1scf4e w1scf4f w1scf4g w1scf4h w1scf4i w1scf4j w1scf4k

w1scf4l w1scf4m w1scf4n w1scf4o w1scf4p

/PRINT INITIAL EXTRACTION

/CRITERIA FACTORS(1) ITERATE(25)

/EXTRACTION PAF

/ROTATION OBLIMIN

/METHOD=CORRELATION.

#### RELIABILITY

/VARIABLES=w1scf4a w1scf4b w1scf4c w1scf4d w1scf4e w1scf4f w1scf4g w1scf4h w1scf4i w1scf4j

w1scf4k w1scf4l w1scf4m w1scf4n w1scf4o w1scf4p

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/SUMMARY=TOTAL.

COMPUTE Psychologischestress=MEAN.12(w1scf4a, w1scf4b, w1scf4c, w1scf4d, w1scf4e, w1scf4f, w1scf4g, w1scf4h, w1scf4i, w1scf4j, w1scf4k, w1scf4l, w1scf4m, w1scf4n, w1scf4o, w1scf4p).

DESCRIPTIVES psychologischestress.

SELECT IF NOT MISSING(Psychologischestress).

\* Sociaalisolement

#### RELIABILITY

/VARIABLES=w1scc6d\_a w1scc6d\_b w1scc6d\_d w1scc6d\_e w1scc6d\_f

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/SUMMARY=TOTAL.

COMPUTE Formeel\_Isolement=SUM.3(w1scc6a\_a, w1scc6a\_b, w1scc6a\_d, w1scc6a\_e, w1scc6a\_f).

RMV /Formeel\_Isolement\_1=SMEAN(Formeel\_Isolement).

RECODE w1scb15a w1scb15b w1scb15c w1scb15d (1=1) (2=2) (3=3) (4=4) (5=5) (6=6) (7=7) (8=SYSMIS)

INTO w1scb15a\_N w1scb15b\_N w1scb15c\_N w1scb15d\_N.

RELIABILITY

/VARIABLES=w1scb15a\_N w1scb15b\_N w1scb15c\_N w1scb15d\_N

/SCALE('ALL VARIABLES') ALL

/MODEL=ALPHA

/SUMMARY=TOTAL.

COMPUTE Informeel\_Isolement=MEAN.3(w1scb15a\_N,w1scb15b\_N,w1scb15c\_N,w1scb15d\_N).

RMV /Informeel\_Isolement\_1=SMEAN(Informeel\_Isolement).

RECODE w1scf7b w1scf7e w1scf7f (1=4) (2=3) (3=2) (4=1) INTO w1scf7b\_N w1scf7e\_N w1scf7f\_N.

FACTOR

/VARIABLES w1scf7a w1scf7b w1scf7c w1scf7d w1scf7e w1scf7f

/MISSING LISTWISE

/ANALYSIS w1scf7a w1scf7b w1scf7c w1scf7d w1scf7e w1scf7f

/PRINT INITIAL EXTRACTION

/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)

/EXTRACTION PAF

/ROTATION NOROTATE

/METHOD=CORRELATION

/PLOT EIGEN.

FACTOR

/VARIABLES w1scf7a w1scf7b w1scf7c w1scf7d w1scf7e w1scf7f

/MISSING LISTWISE

/ANALYSIS w1scf7a w1scf7b w1scf7c w1scf7d w1scf7e w1scf7f

/PRINT INITIAL EXTRACTION

/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)

```

/EXTRACTION PAF
/ROTATION OBLIMIN
/METHOD=CORRELATION.

```

FACTOR

```

/VARIABLES w1scf7a w1scf7b w1scf7c w1scf7d w1scf7e w1scf7f
/MISSING LISTWISE
/ANALYSIS w1scf7a w1scf7b w1scf7c w1scf7d w1scf7e w1scf7f
/PRINT INITIAL EXTRACTION
/CRITERIA FACTORS (1) ITERATE(25)
/EXTRACTION PAF
/ROTATION OBLIMIN
/METHOD=CORRELATION.

```

RELIABILITY

```

/VARIABLES=w1scf7b_N,w1scf7e_N,w1scf7f_N,w1scf7a,w1scf7c,w1scf7d
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/SUMMARY=TOTAL.

```

COMPUTE Eenzaamheid=MEAN.4(w1scf7b\_N,w1scf7e\_N,w1scf7f\_N,w1scf7a,w1scf7c,w1scf7d).

RMV /Eenzaamheid\_1=SMEAN(Eenzaamheid).

\* Sociaal wantrouwen

```

RECODE w1sce3a w1sce3b w1sce10b w1sce10c w1sce10d (1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1) INTO w1sce3a_N
w1sce3b_N w1sce10b_N w1sce10c_N w1sce10d_N.

```

FACTOR

```

/VARIABLES w1sce3a w1sce3b w1sce10a w1sce10b w1sce10c w1sce10d
/MISSING LISTWISE
/ANALYSIS w1sce3a w1sce3b w1sce10a w1sce10b w1sce10c w1sce10d
/PRINT INITIAL EXTRACTION
/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)
/EXTRACTION PAF

```

```
/ROTATION NOROTATE  
/METHOD=CORRELATION  
/PLOT EIGEN.
```

## RELIABILITY

```
/VARIABLES=w1sce3a_N w1sce3b_N w1sce10a w1sce10b_N w1sce10c_N w1sce10d_N  
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL  
/MODEL=ALPHA  
/SUMMARY=TOTAL.
```

```
COMPUTE Wantrouwen=SUM.4(w1sce3a_N, w1sce3b_N, w1sce10a, w1sce10b_N, w1sce10c_N, w1sce10d_N).
```

```
RMV /Wantrouwen_1=SMEAN(Wantrouwen).
```

\* Levenstevredenheid

## FACTOR

```
/VARIABLES w1sca3a, w1sca3b, w1sca3c, w1sca3d  
/MISSING LISTWISE  
/ANALYSIS w1sca3a, w1sca3b, w1sca3c, w1sca3d  
/PRINT INITIAL EXTRACTION  
/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)  
/EXTRACTION PAF  
/ROTATION NOROTATE  
/METHOD=CORRELATION  
/PLOT EIGEN.
```

## RELIABILITY

```
/VARIABLES=w1sca3a, w1sca3b, w1sca3c, w1sca3d  
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL  
/MODEL=ALPHA  
/SUMMARY=TOTAL.
```

```
COMPUTE Levenstevredenheid=SUM.3(w1sca3a, w1sca3b, w1sca3c, w1sca3d).
```

```
RMV /Levenstevredenheid_1=SMEAN(Levenstevredenheid).
```

\* Buurtcohesie

```
RECODE w1fk1a w1fk1b w1fk1c w1fk1d w1fk1e w1fk1f (1=4) (2=3) (3=2) (4=1) INTO w1fk1a_N w1fk1b_N
w1fk1c_N w1fk1d_N w1fk1e_N w1fk1f_N.
```

FACTOR

```
/VARIABLES w1fk1a w1fk1b w1fk1c w1fk1d w1fk1e w1fk1f
/MISSING LISTWISE
/ANALYSIS w1fk1a w1fk1b w1fk1c w1fk1d w1fk1e w1fk1f
/PRINT INITIAL EXTRACTION
/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)
/EXTRACTION PAF
/ROTATION NOROTATE
/METHOD=CORRELATION
/PLOT EIGEN.
```

RELIABILITY

```
/VARIABLES=w1fk1a w1fk1b w1fk1c w1fk1d w1fk1e w1fk1f
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/SUMMARY=TOTAL.
```

```
COMPUTE Buurtcohesie=SUM.4(w1fk1a_N, w1fk1b_N, w1fk1c_N, w1fk1d_N, w1fk1e_N, w1fk1f_N).
```

\* Economischedeprivatie

```
RECODE w1scd7a w1scd7b w1scd7c w1scd7d w1scd7e (1=1) (2=0) INTO w1scd7a_N w1scd7b_N w1scd7c_N
w1scd7d_N w1scd7e_N.
```

FACTOR

```
/VARIABLES w1scd7a w1scd7b w1scd7c w1scd7d w1scd7e
/MISSING LISTWISE
/ANALYSIS w1scd7a w1scd7b w1scd7c w1scd7d w1scd7e
/PRINT INITIAL EXTRACTION
/CRITERIA MINEIGEN(1) ITERATE(25)
```

```

/EXTRACTION PAF
/ROTATION NOROTATE
/METHOD=CORRELATION.

```

RELIABILITY

```

/VARIABLES=w1scd7a w1scd7b w1scd7c w1scd7d w1scd7e
/SCALE('ALL VARIABLES') ALL
/MODEL=ALPHA
/SUMMARY=TOTAL.

```

```

COMPUTE Deprivatie=SUM.4(w1scd7a_N, w1scd7b_N, w1scd7c_N, w1scd7d_N, w1scd7e_N).

```

```

REG VAR Deprivatie incquint highed4 man leeftijd eerstegeneratieallochtoon tweedegeneratieallochtoon /DEP
Deprivatie /ENTER

```

```

/SAVE PRED(Depr).

```

```

compute Deprivatie_1 = Deprivatie.

```

```

if missing(Deprivatie) Deprivatie_1=Depr.

```

```

des Deprivatie_1 Depr.

```

```

fre deprivatie_1.

```

```

fre deprivatie.

```

\* Controlevariabelen

```

recode w1fa23ac02 (1=1)(else=copy).

```

```

recode w1fa23b02 (1=1)(2=0)(else=copy).

```

```

recode w1fa23ac03 (1=2)(else=copy).

```

```

recode w1fa23b03 (1=1)(2=0)(else=copy).

```

```

recode w1fa23ac04 (1=3)(else=copy).

```

```

recode w1fa23b04 (1=1)(2=0)(else=copy).

```

```

recode w1fa23ac05 (1=4)(else=copy).

```

```

recode w1fa23b05 (1=1)(2=0)(else=copy).

```

```

recode w1fa23ac06 (1=5)(else=copy).

```

```

recode w1fa23b06 (1=1)(2=0)(else=copy).

```

```

recode w1fa23ac07 (1=6)(else=copy).

```

```

recode w1fa23b07 (1=1)(2=0)(else=copy).

```

```

recode w1fa23ac08 (1=7)(else=copy).
recode w1fa23b08 (1=1)(2=0)(else=copy).
recode w1fa23ac09 (1=8)(else=copy).
recode w1fa23b09 (1=1)(2=0)(else=copy).
recode w1fa23ac10 (1=9)(else=copy).
recode w1fa23b10 (1=1)(2=0)(else=copy).
recode w1fa23ac11 (1=10)(else=copy).
recode w1fa23b11 (1=1)(2=0)(else=copy).
recode w1fa23ac12 (1=11)(else=copy).
recode w1fa23b12 (1=1)(2=0)(else=copy).
recode w1fa23ac13 (1=1)(else=copy).
recode w1fa23b13 (1=1)(2=0)(else=copy).
recode w1fa23ac14 (1=3)(else=copy).
recode w1fa23b14 (1=1)(2=0)(else=copy).
recode w1fa23ac15 (1=8)(else=copy).
recode w1fa23b15 (1=1)(2=0)(else=copy).

compute higheduc=-9.

do repeat a=w1fa23ac02 w1fa23ac03 w1fa23ac04 w1fa23ac05 w1fa23ac06 w1fa23ac07 w1fa23ac08 w1fa23ac09
w1fa23ac10 w1fa23ac11 w1fa23ac12 w1fa23ac13 w1fa23ac14 w1fa23ac15 /

      b=w1fa23b02 w1fa23b03 w1fa23b04 w1fa23b05 w1fa23b06 w1fa23b07 w1fa23b08 w1fa23b09 w1fa23b10
w1fa23b11 w1fa23b12 w1fa23b13 w1fa23b14 w1fa23b15 .

if ((a gehigheduc) and (b eq 1)) higheduc=a.
end repeat.

recode higheduc (-9=sysmis) (else=copy).

value labels higheduc
1 'lagere school'
2 'lbo, vmbo-kl/bbl'
3 'mavo, vmbo-tl'
4 'havo'
5 'vwo/gymnasium'
6 'mbo-kort (kmbo), primair leerlingwezen, bol/bbl niveau 1 of 2'
7 'mbo-tussen/lang (mbo), secundair/tertiar leerlingwezen, bol/bbl niveau 3'
8 'hbo'

```



9 'universiteit (bachelor)'

10 'universiteit (master, doctoraal)'

11 'promotietraject'.

recode higheduc (0,1=1)(2,3,6=2)(4,5,7=3)(8,9,10,11=4)(else=sysmis) into highed4.

value labels highed4

1 'primair'

2 'lager secundair'

3 'hogersecundair'

4 'tertiair'

5 'missing'.

fre highed4.

RECODE highed4 (1,2,3,4=copy) (sysmis=5).

fre highed4.

do repeat dummy= prim lagsechogsectert missing / value=1 to 5.

if highed4 eq value dummy=1.

if highed4 ne value dummy=0.

end repeat.

value labels prim lagsechogsectert 0 'no' 1 'yes'.

recode w1fa1 (1 thru 9=copy) (10 thru hi=10) into numbhh.

compute equi=sqrt(numbhh).

compute hinc=w1fa61.

compute hincequi=hinc/equi.

recode w1fa61 (1 thru 16=copy) (else=sysmis).

frehincequi.

rank hincequi(a) /ties=high /percent.

if (phincequ>= 0) and (phincequ<= 19.999999) incquint=1.

if (phincequ>= 20) and (phincequ<= 39.999999) incquint=2.

```

if (phincequ>= 40) and (phincequ<= 59.999999) incquint=3.
if (phincequ>= 60) and (phincequ<= 79.999999) incquint=4.
if (phincequ>= 80) and (phincequ<= 100) incquint=5.
if (missing(phincequ)) incquint=6.
freincquint.

```

```

recode incquint (1=1) (2,3,4,5,6=0) (else=sysmis) into inc_1.
recode incquint (2=1) (1,3,4,5,6=0) (else=sysmis) into inc_2.
recode incquint (3=1) (2,1,4,5,6=0) (else=sysmis) into inc_3.
recode incquint (4=1) (2,3,1,5,6=0) (else=sysmis) into inc_4.
recode incquint (5=1) (2,3,4,1,6=0) (else=sysmis) into inc_5.
recode incquint (6=1) (2,3,4,1,5=0) (else=sysmis) into inc_miss.

```

```

RECODE w1csex (1=0) (2=1) INTO man.

```

```

RECODE w1cethnic (1,3,5,7=1) (2,4,6,8=2) (9=3) into etniciteitgroepen.
VALUE LABELS etniciteitgroepen 1 'eerstegeneratieallochtoon' 2 'tweedegeneratieallochtoon' 3 'autochtoon'.
fre w1cethnic.
fre etniciteitgroepen.

```

```

RECODE etniciteitgroepen (1=1) (2,3=0) into eerstegeneratieallochtoon.
RECODE etniciteitgroepen (2=1) (1,3=0) into tweedegeneratieallochtoon.
RECODE etniciteitgroepen (3=1) (1,2=0) into autochtoon.

```

```

MEANS TABLES=highed4 BY psychologishestress
  /CELLS MEAN COUNT STDDEV
/STATISTICS ANOVA LINEARITY.
MEANS TABLES=incquint BY psychologishestress
  /CELLS MEAN COUNT STDDEV
/STATISTICS ANOVA LINEARITY.

```

```

DESCRIPTIVES VARIABLES=Psychologishestress Formeel_Isolement_1 Informeel_Isolement_1 Eenzaamheid_1
  Wantrouwen_1 Levenstevredenheid_1 Buurtcohesie Deprivatie_1 man leeftijd etniciteitgroepen
  eerstegeneratieallochtoon tweedegeneratieallochtoon autochtoon incquint inc_1 inc_2 inc_3 inc_4
inc_5 inc_miss highed4 prim lagsechogsectert missing

```

```
/STATISTICS=MEAN STDDEV MIN MAX.
```

```
FREQUENCIES VARIABLES=Psychologischestress Formeel_Isolement_1 Informeel_Isolement_1 Eenzaamheid_1  
Wantrouwen_1 Levenstevredenheid_1 Buurtcohesie Deprivatie_1 man leeftijd etniciteitgroepen  
eerstegeneratieallochtoon tweedegeneratieallochtoon autochtoon incquint inc_1 inc_2 inc_3 inc_4  
inc_5 inc_miss highed4 prim lagsechogsectert missing.
```

```
GRAPH
```

```
/SCATTERPLOT(BIVAR)=Deprivatie_1 WITH Psychologischestress  
/MISSING=LISTWISE .
```

```
REGRESSION
```

```
/DEPENDENT Psychologischestress  
/METHOD=ENTER Deprivatie_1  
/SAVE PRED (pred_lin) .
```

```
GRAPH
```

```
/SCATTERPLOT(BIVAR)=Deprivatie_1 WITH pred_lin  
/MISSING=LISTWISE .
```

```
CORRELATIONS
```

```
/VARIABLES=Deprivatie_1 Psychologischestress  
/PRINT=TWOTAIL NOSIG  
/MISSING=PAIRWISE.
```

```
MEANS TABLES=Deprivatie_1 BY psychologischestress
```

```
/CELLS MEAN COUNT STDDEV  
/STATISTICS ANOVA LINEARITY.
```

```
COMPUTE leeftijdregr = leeftijd / 10.
```

```
REGRESSION
```

```
/MISSING LISTWISE  
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```

/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_misslagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Formeel_Isolement_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_misslagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

COMPUTE Sheaf\_etn2a=(0.026)\*eerstegeneratieallochtoon+(0.042)\*tweedegeneratieallochtoon.

COMPUTE Sheaf\_inc2a=(-0.058)\*inc\_2+(-0.017)\*inc\_3+(-0.035)\*inc\_4+(-0.073)\*inc\_5+(-0.019)\*inc\_miss.

COMPUTE Sheaf\_educ2a=(-0.043)\*lagsec+(-0.069)\*hogsec+(-0.040)\*tert+(0.020)\*missing.

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Formeel_Isolement_1 leeftijdregr man sheaf_etn2a inc_2 inc_3 inc_4 inc_5
inc_misslagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN

```

```

/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Formeel_Isolement_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon sheaf_inc2a lagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Formeel_Isolement_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_miss sheaf_educ2a buurtcohesie.

```

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Informeel_Isolement_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_misslagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

COMPUTE Sheaf\_etn2b=(0.034) \* eerstegeneratieallochtoon + (0.052) \* tweedegeneratieallochtoon.

COMPUTE Sheaf\_inc2b=(-0.062)\*inc\_2+(-0.024)\*inc\_3+(-0.047)\*inc\_4+(-0.082)\*inc\_5+(-0.034)\*inc\_miss.

COMPUTE Sheaf\_educ2b=(-0.039)\*lagsec+(-0.070)\*hogsec+(-0.046)\*tert+(0.020)\*missing.

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress

```

```
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Informeel_Isolement_1 leeftijdregr man sheaf_etn2b inc_2 inc_3 inc_4 inc_5
inc_mislagsechogsectert
```

```
missing buurtcohesie.
```

```
REGRESSION
```

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```

```
/DEPENDENT Psychologischestress
```

```
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Informeel_Isolement_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
```

```
tweedegeneratieallochtoon sheaf_inc2b lagsechogsectert
```

```
missing buurtcohesie.
```

```
REGRESSION
```

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```

```
/DEPENDENT Psychologischestress
```

```
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Informeel_Isolement_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
```

```
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_miss sheaf_educ2b buurtcohesie.
```

```
REGRESSION
```

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```

```
/DEPENDENT Psychologischestress
```

```
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Eenzaamheid_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
```

```
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_mislagsechogsectert
```

```
missing buurtcohesie.
```

```
COMPUTE Sheaf_etn2c=(-0.022) * eerstegeneratieallochtoon + (0.017) * tweedegeneratieallochtoon.
```

```
COMPUTE Sheaf_inc2c=(-0.047)*inc_2+(-0.010)*inc_3+(-0.029)*inc_4+(-0.059)*inc_5+(-0.026)*inc_miss.
```

COMPUTE Sheaf\_educ2c=(-0.030)\*lagsec+(-0.025)\*hogsec+(0.016)\*tert+(0.022)\*missing.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Psychologischestress

/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Eenzaamheid\_1 leeftijdregr man sheaf\_etn2c inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5  
inc\_misslagsechogsectert

missing buurtcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Psychologischestress

/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Eenzaamheid\_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon  
tweedegeneratieallochtoon sheaf\_inc2c lagsechogsectert

missing buurtcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Psychologischestress

/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Eenzaamheid\_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon  
tweedegeneratieallochtoon inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5 inc\_miss sheaf\_educ2c buurtcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

```

/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Wantrouwen_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_mislagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

```
COMPUTE Sheaf_etn2d=(-0.014) * eerstegeneratieallochtoon + (0.005) * tweedegeneratieallochtoon.
```

```
COMPUTE Sheaf_inc2d=(-0.065)*inc_2+(-0.020)*inc_3+(-0.033)*inc_4+(-0.076)*inc_5+(-0.066)*inc_miss.
```

```
COMPUTE Sheaf_educ2d=(-0.044)*lagsec+(-0.044)*hogsec+(0.020)*tert+(0.030)*missing.
```

```
REGRESSION
```

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```

```
/DEPENDENT Psychologischestress
```

```
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Wantrouwen_1 leeftijdregr man sheaf_etn2d inc_2 inc_3 inc_4 inc_5
inc_mislagsechogsectert
```

```
missing buurtcohesie.
```

```
REGRESSION
```

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```

```
/DEPENDENT Psychologischestress
```

```
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Wantrouwen_1 leeftijdregr man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon sheaf_inc2d lagsechogsectert
```

```
missing buurtcohesie.
```

```
REGRESSION
```

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```



```

/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Wantrouwen_1 leeftijdreg man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_miss sheaf_educ2d buurtcohesie.

```

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Levenstevredenheid_1 leeftijdreg man eerstegeneratieallochtoon
tweedegeneratieallochtoon inc_2 inc_3 inc_4 inc_5 inc_mislagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

COMPUTE Sheaf\_etn2e=(0.016) \* eerstegeneratieallochtoon + (0.028) \* tweedegeneratieallochtoon.

COMPUTE Sheaf\_inc2e=(-0.062)\*inc\_2+(-0.011)\*inc\_3+(-0.028)\*inc\_4+(-0.051)\*inc\_5+(-0.027)\*inc\_miss.

COMPUTE Sheaf\_educ2e=(-0.043)\*lagsec+(-0.049)\*hogsec+(0.001)\*tert+(0.025)\*missing.

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Levenstevredenheid_1 leeftijdreg man sheaf_etn2e inc_2 inc_3 inc_4 inc_5
inc_mislagsechogsectert
missing buurtcohesie.

```

REGRESSION

```

/MISSING LISTWISE
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
/NOORIGIN
/DEPENDENT Psychologischestress
/METHOD=ENTER Deprivatie_1 Levenstevredenheid_1 leeftijdreg man eerstegeneratieallochtoon

```

tweedegeneratieallochtoon sheaf\_inc2e lagsechogsectert  
missing buurtcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE  
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)  
/NOORIGIN  
/DEPENDENT Psychologischestress  
/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Levenstevredenheid\_1 leeftijdreg man eerstegeneratieallochtoon  
tweedegeneratieallochtoon inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5 inc\_miss sheaf\_educ2e buurtcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE  
/STATISTICS COLLIN TOL  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)  
/NOORIGIN  
/DEPENDENT Psychologischestress  
/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Formeel\_Isolement\_1 Informeel\_Isolement\_1 Eenzaamheid\_1 Wantrouwen\_1  
Levenstevredenheid\_1 leeftijdreg man eerstegeneratieallochtoon  
tweedegeneratieallochtoon inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5 inc\_misslagsechogsectert  
missing .

\*Interactie

REGRESSION

/MISSING LISTWISE  
/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA  
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)  
/NOORIGIN  
/DEPENDENT Psychologischestress  
/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Formeel\_Isolement\_1 Informeel\_Isolement\_1 Eenzaamheid\_1 Wantrouwen\_1  
Levenstevredenheid\_1 Buurtcohesie man leeftijdreg eerstegeneratieallochtoon  
tweedegeneratieallochtoon lagsechogsectert missing inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5 inc\_miss.

COMPUTE Formisol\_Buurtcohesie=Formeel\_Isolement\_1\*Buurcohesie.

COMPUTE Informisol\_Buurtcohesie=Informeel\_Isolement\_1\*Buurcohesie.

COMPUTE Eenzaam\_Buurtcohesie=Eenzaamheid\_1\*Buurcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Psychologischestress

/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Formeel\_Isolement\_1 Informeel\_Isolement\_1 Eenzaamheid\_1 Wantrouwen\_1

Levenstevredenheid\_1 Buurtcohesie man leeftijdregr eerstegeneratieallochtoon

tweedegeneratieallochtoon lagsechogsectert missing inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5 inc\_missEenzaam\_Buurtcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Psychologischestress

/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Formeel\_Isolement\_1 Informeel\_Isolement\_1 Eenzaamheid\_1 Wantrouwen\_1

Levenstevredenheid\_1 Buurtcohesie man leeftijdregr eerstegeneratieallochtoon

tweedegeneratieallochtoon lagsechogsectert missing inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5 inc\_missFormisol\_Buurtcohesie.

REGRESSION

/MISSING LISTWISE

/STATISTICS COEFF OUTS R ANOVA

/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)

/NOORIGIN

/DEPENDENT Psychologischestress

/METHOD=ENTER Deprivatie\_1 Formeel\_Isolement\_1 Informeel\_Isolement\_1 Eenzaamheid\_1 Wantrouwen\_1

Levenstevredenheid\_1 Buurtcohesie man leeftijdregr eerstegeneratieallochtoon

tweedegeneratieallochtoon lagsechogsectert missing inc\_2 inc\_3 inc\_4 inc\_5 inc\_missInformisol\_Buurtcohesie.